اردو ترجمہ

مکہ مکرمہ

ترجمة مكة المكرمة تاريخ و معالم

بسم الله الرحمن الرحیم

معرفی اماکن مکه مکرمه

نویسنده:

محمودمحمد حمو

ناشر چاپی:

مشعر

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

معرفی اماکن مکه مکرمه

مشخصات کتاب

سرشناسه : حمو، محمودمحمد

عنوان قراردادی : مکه‌المکرمه: تاریخ و معالم .فارسی

عنوان و نام پدیدآور : معرفی اماکن مکه مکرمه/ تالیف محمودمحمد حمو؛ ترجمه سیدمرتضی حسینی‌فاضل.

مشخصات نشر : تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری : ۱۱۲ص.: مصور.

شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۵۴۰-۳۸۰-۳

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

یادداشت : کتابنامه.

موضوع : زیارتگاههای اسلامی -- عربستان سعودی -- مکه -- تاریخ

موضوع : مکه (عربستان سعودی)

موضوع : مکه (عربستان سعودی)-- تاریخ

شناسه افزوده : حسینی فاضل، سیدمرتضی، ۱۳۵۷ - ، مترجم

رده بندی کنگره : DS۲۴۸ /م۷ح ۸۵۰۴۱ ۱۳۹۱

رده بندی دیویی : ۹۵۳/۸

شماره کتابشناسی ملی : ۲۷۴۸۷۶۲

ص:۱

اشاره

ص:۲

ص:۳

ص:۴۰

ص:۵

ص:۶

ص:۷

ص:۸

ص:۹

ص:۱۰

ص:۱۱

دیباچه

مکه مکرمه ام‌القرای اسلام و مرکز ظهور دین مبین اسلام است. شرافت و قداست این سرزمین سبب می‌شود که هر ساله میلیون‌ها مسلمان برای زیارت خانه خدا و اماکنی که یادآور فداکاری‌های رسولخدا (ص) و اهلبیت آن حضرت (علیهم السلام) هستند، عازم این سرزمین شوند تا با آن حضرت تجدید میثاق کنند. جای‌جای سرزمین مکه خاطره نزول آیه‌های قرآن کریم و تلاش‌های بی‌وقفه رسولخدا (ص) برای معرفی دین اسلام است. از این رو هر زائری که به این سرزمین سفر می‌کند، درصدد شناخت اماکن و جاهایی است که خاطره‌ای از دوران سخت رسالت رسول‌خدا (ص) را در دل خود به همراه دارد.

مرکز تحقیقات حج که مأموریت آگاهی‌بخشی به حجاج و عمره‌گزاران عزیز را دارد، وظیفه خود می‌داند کتاب‌های متفاوتی را در معرفی اماکن و آثار اسلامی مکه و مدینه ارایه نماید. از جمله این آثار کتاب معرفی اماکن مکه مکرمه است که به صورت گزیده توسط محقق محترم سید مرتضی حسینی فاضل ترجمه شده است. امید است که این کتاب نیز مانند دیگر آثار مرکز تحقیقات برای علاقه‌مندان به شناخت آثار سرزمین وحی مفید واقع شده و ما نیز توانسته باشیم به بخشی از وظیفه خطیر خود عمل نماییم.

ص:۱۲

در پایان مرکز تحقیقات حج بر خود لازم می‌داند که از زحمات بی‌شائبه مترجم محترم و تمام کسانی که در به ثمر رسیدن این اثر تلاش کردند، سپاسگزاری نماید.

انه ولی التوفیق

مرکز تحقیقات حج

گروه تاریخ و سیره

ص:۱۳

مقدمه

سپاس خداوند را و درود بر سرور رسولان و خاتم پیامبران و خاندان، اصحاب و پیروان آن حضرت تا روز رستاخیر.

مکه مکرمه، محل فرود وحی، سرچشمه رسالت، پاک‌ترین نقطه کره خاکی و دوست‌داشتنی‌ترین نقطه زمین برای خدا و رسول اوست. خداوند این سرزمین را برای استقرار بیت الله الحرام برگزید و حضرت اسماعیل (ع) را در آن ساکن کرد، همچنان‌که آن را زادگاه حضرت محمد (ص) و قبله مسلمانان قرار داد؛ مکانی که در آن، دل‌هایشان آرام گیرد و برای حج گزاردن، به سوی آن رهسپار شوند. خداوند در قرآن کریم، این شهر را نقطه‌ای امن معرفی و با بزرگی از آن یاد می‌کند.

این کتاب، خواننده را با این سرزمین مبارک آشنا می‌کند و با بهره‌مندی از شناخت آثار و اماکن مقدس شهر مکه را به خواننده معرفی می‌کند. همچنین، او را با خود به اماکن تاریخی و مناطقی می‌برد که روزگاری رخدادهایی مهم را به خود دیده است. بدین‌گونه، خواننده، تاریخ مکه را از روزگار شکل‌گیری تا به امروز مرور می‌کند و از جنبه‌های عمرانی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی آن آگاه می‌شود. از دیگر سو، می‌تواند تصویر درست و حقیقی از گذشته و حال این شهر داشته باشد.

ص:۱۴

این کتاب، در سفری کوتاه، خواننده را با شهر مکه آشنا می‌سازد. به همین‌منظور معرفی این شهر با عبارت‌های کوتاه و روان صورت گرفته است تا خواننده را به حضور در مکه مشتاق و او آرزو کند: «خدایا، دیدن مکه را نصیب ما کن!» ۱۴این کتاب، در سفری کوتاه، خواننده را با شهر مکه آشنا می‌سازد. به همین‌منظور معرفی این شهر با عبارت‌های کوتاه و روان صورت گرفته است تا خواننده را به حضور در مکه مشتاق و او آرزو کند: «خدایا، دیدن مکه را نصیب ما کن!»

ص:۱۵

موقعیت

مکه مکرمه با عرض جغرافیایی ۱۹ /۲۵/۲۱ و طول جغرافیایی ۴۶/۴۹/۳۹، واقع شده است. این شهر ۲۸۰ متر بالاتر از سطح دریا و در امتداد کوهپایه‌های رشته کوه‌های «سروات» قرار دارد. مکه، نقطه تلاقی دشت‌های «تهامه» با کوه‌های مشرف بر این شهر است. مکه از جنوب، ۴۳۰ کیلومتر با شهر مدینه منوره و از سمت شرق، ۷۳کیلومتر با شهر جده فاصله دارد.

مکه، در وادی ابراهیم خلیل قرار گرفته که کوه‌های به هم نزدیک، این وادی را از شرق، غرب و جنوب، محاصره کرده است. کوه‌های «فلق» و «قعیقعان» در شمال و «کوه ابوحدیده» نیز در جنوب قرار گرفته است. کوه «کدی» نیز به سمت جنوب کشیده شده و در جنوب شرقی، به کوه «ابوقبیس» می‌رسد و پس از آن، کوه «خندمه» قرار دارد.

آب و هوا

هوای شهر مکه در تابستان، بسیار گرم و سوزان است، ولی در زمستان هوایی گرم دارد. دمای هوا در تابستان، از ۴۸درجه فراتر می‌رود و در زمستان تا پانزده درجه کاهش می‌یابد. میانگین سالانه دمای این شهر بین ۹/۲۹تا ۳۱درجه سانتیگراد است. از این‌رو، از شهرهایی است که

ص:۱۶

بیشترین دمای میانگین سالانه را در جهان دارد؛ زیرا میانگین دمای مناطق استوایی، از ۲۷ درجه فراتر نمی‌رود.

دلیل گرم بودن هوای مکه، دور بودن آن از حوزه‌های بزرگ آبی و حرکت کند هواست. کندی هوا در این شهر، به دلیل کوه‌های سروات است که شهر را احاطه کرده است. قرار گرفتن مکه در منطقه‌ای کوهستانی و در میان کوه‌ها و دشت ساحلی دریای مدیترانه، دلیل این شرایط آب و هوایی است.

بادهای شمال به غرب، شمال به شرق و جنوب به شرق، این شهر را در می‌نوردند و میانگین سرعت آنها در سال، ۴/۷ تا ۵/۸ کیلومتر در ساعت است.

در مکه باران کم می‌بارد و بادهای موسمی شمال به غرب یا جنوب به غرب اغلب، تولیدکننده این باران‌ها است. البته گاه فراوانی بارندگی‌ها و طبیعت کوهستانی مکه، سیل‌های ویرانگری را در پی دارد. میانگین بارندگی در مکه مکرمه بین ۸۰ تا ۱۲۵ میلی‌متر اعلام شده است.

رطوبت مکه در بیشتر سال پایین است به گونه‌ای که بیشترین رطوبت این شهر، ۵۷٪ و کمترین آن ۳۲٪ اندازه‌گیری شده است.

بنیان گذار مکه و تحولات آن

حضرت اسماعیل (ع) و مادرش هاجر، نخستین ساکنان شهر مکه هستند. آن‌گاه که حضرت ابراهیم (ع) آنها را به دستور خداوند به این شهر برد، از خداوند درخواست کرد:

رَبَّنا إِنِّی أَسْکَنْتُ مِنْ ذُرِّیَّتِی بِوادٍ غَیْرِ ذِی زَرْعٍ عِنْدَ بَیْتِکَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنا لِیُقِیمُوا الصَّلاهَٔ فَاجْعَلْ أَفْئِدَهًٔ مِنَ النَّاسِ تَهْوِی إِلَیْهِمْ وَ ارْزُقْهُمْ مِنَ

ص:۱۷

الثَّمَراتِ لَعَلَّهُمْ یَشْکُرُونَ (ابراهیم: ۳۷)

پروردگارا! من بعضی از فرزندانم را در سرزمین بی‌آب و علفی، در کنار خانه‌ای که حرم توست ساکن ساختم تا نماز را برپای دارند؛ تو دل‌های گروهی از مردم را متوجه آنها ساز؛ و از ثمرات به آنها روزی ده؛ شاید آنان شکر تو را به‌جای آورند.

خداوند دعای پیامبر خویش را اجابت می‌کند. پس از آنکه توشه هاجر و اسماعیل (ع)

به پایان می‌رسد، هاجر در پی آب در میان دو کوه صفا و مروه، به تلاش و تکاپو می‌پردازد. در این هنگام، خداوند مقرر می‌فرماید تا آب زمزم از زیر پای حضرت اسماعیل (ع) بجوشد. گروهی از قبیله «جرهم» که از شام باز می‌گشتند، در حال عبور از این منطقه، آب را می‌بینند و از هاجر اجازه می‌خواهند از آن آب استفاده کنند، او نیز به آنها اجازه می‌دهد. پس از آن، حضرت اسماعیل (ع) در میان قبیله «جرهم» زبان عربی را فرا می‌گیرد و همسر خود را از میان آنان برمی‌گزیند و نسلی پدید می‌آورد که تاریخ‌نگاران، به آنان «عرب مستعربه» می‌گویند. به این ترتیب، در مکه زندگی به جریان می‌افتد و خانه‌هایی به صورت پراکنده، در کوهپایه‌ها ساخته می‌شود. سپس خداوند پیامبر خود، ابراهیم (ع) را به ساخت کعبه امر می‌کند و فرمان می‌دهد مردم را از فریضه حج و حرکت به سوی کعبه با خبر سازد. بدین ترتیب، نخستین حاجیان به سوی مکه روانه شدند.

حضرت اسماعیل (ع) ، متولی خانه خدا بود. پس از وی فرزندانش این مسئولیت را به عهده گرفتند. پس از آن «مضاض بن عمرو جرهمی» مسئولیت این کار را پذیرفت. به این ترتیب، امور مکه و خانه خدا به دست قبیله جرهم افتاد و جرهمی‌ها به خدمت به مکه و حاجیان ادامه دادند تا اینکه اواخر قرن سوم میلادی، نسلی روی کار آمد و حرمت این حرم را

ص:۱۸

نـاچیز شـمرد. آن‌گـاه خداونـد قبیله «خزاعه یمنی» را به رهبری «ربیعهٔ بن حـارث» بر آنان چیره کرد و تولیت این حرم به دست قبیله خزاعـه افتـاد. پس از مرگ ربیعـه، «عمرو بـن لحی» رهـبری خزاعـه را بـه دسـت گرفـت، ولی رسم بـدی را پایه‌گـذاری کرد. وی با قراردادن بت‌ها پیرامون کعبه، به تغییر دین حضرت ابراهیم (ع) پرداخت.

بنـا بر برخی روایت‌هـا، «اسـعد حمیری» (پادشـاه) به مکه آمـد تـا خـانه خـدا را ویران سـازد و سـرمایه‌های آن را به یغما برد، ولی با نشانه‌هایی که خداوند فروفرستاد، به ارزش این مکان پی برد و آن را تکریم و احترام کرد. آن‌گاه ده روز در مکه ماند و به مکیان و حاجیان اطعام داد. این امر بسیاری از قبایل را تشویق کرد، به مکه بیایند و در همسایگی خزاعه مستقر شوند.

><نمایش تصویر

دوران قریش

حکومت خزاعه بر مکه، مدتی ادامه یافت تا اینکه در نیمه‌های قرن پنجم میلادی،

«خلیل بن حبشیه خزاعی» والی مکه شد. پس از مرگ وی،

ص:۱۹

دامادش، «قصی بن کلاب قرشی» و فرزندانش، امور کعبه را به دست گرفتند. خزاعی‌ها با این کار مخالف بودند. ازاین‌رو، میان آنان با قریشی‌ها درگیری‌هایی رخ داد. آنها برای حل این اختلاف‌ها به نزد «یعمر بن عون» رفتند. به حکم او، قصی‌بن کلاب، جدّ چهارم رسولخدا (ص) ، پرده‌دار خانه خدا و حاکم مکه شد. از این پس وی اداره مکه را برعهده گرفت و توانست به خوبی این مسئولیت را به انجام برساند. تشکیل دارالندوه، ایجاد منصب‌های حکومتی و توزیع مسئولیت‌ها میان بطن‌های (۱)گوناگون قریش، از کارهایی بود که وی برای حفظ وحدت و یکپارچگی قریش انجام داد. قصی بن کلاب، امور مکه را نیز سامان داد و چاه آب حفر کرد. همچنین، برای ساخت و ساز در پیرامون کعبه، اجازه صادر کرد. با این تدابیر قصی بن کلاب، امنیت و رفاه بر مکه سایه افکند و هر سال قبیله‌های فراوانی به سوی مکه روانه می‌شدند تا حج به جای آورند و تجارت کنند. فرزندان و نوادگان قصی، یکی پس از دیگری این مسئولیت را پذیرفتند تا نوبت به عبدالمطلب، پدربزرگ گرامی پیامبر (ص) رسید. وی سیره‌ای نیکو پایه‌گذاری کرد و از همه قبیله‌ها خواست، «حلف الفضول» (۲)را امضا کنند. این پیمان، منشور یاری رسانی به ستمدیدگان و دعوت به دادگستری بود. وی چاه زمزم را که آثار و نشانه‌هایش به مرور زمان از بین رفته بود، دوباره حفر کرد.

در دوران عبدالمطلب (سال ۵۷۱م) ، دو رویداد بزرگ در مکه رخ داد؛ شکست ابرهه و سپاهیان او که به قصد ویران کردن کعبه آمده بودند و ولادت پیامبر (ص) .

۱- مجموعه‌های کوچک‌تر از یک قبیله. هر قبیله از چند بطن تشکیل می‌شود.

۲- پیمان جوانمردان.

ص:۲۰

پس از بعثت رسول گرامی اسلام (ص) ، تغییراتی بزرگ در مکه صورت گرفت. آن حضرت، مردم را به بندگی خدا و ترک بت‌پرستی دعوت کرد، ولی آنان رسول‌خدا (ص) و پیروانش را آزار دادند. از این‌رو، پیامبر (ص) پیروانش را به هجرت به حبشه امر کرد. با این تصمیم، مشرکان مکه فشار خود بر رسولخدا (ص) ، بنی‌هاشم و بنی‌مطلب را بیشتر کردند، حتی آنان را سه سال در «شعب (دره) ابی‌طالب» ، در محاصره اقتصادی قرار دادند. رسولخدا (ص) و یارانش در این دره، به دلیل نبود غذا حتی از برگ درختان نیز خوردند.

پس از پایان محاصره، دو تن از مهم‌ترین پشتیبانان و یاوران رسولخدا (ص) ، یعنی «حضرت خدیجه» ، همسر ایشان و عمویش، «حضرت ابوطالب» دیده از جهان فروبستند و پیامبر را بسیار اندوهگین ساختند. (۱)پس از این رویداد، آزار و اذیت قریشیان بر پیامبر و یارانش شدت گرفت. از این‌رو، پیامبرخدا (ص) کوشید مکان دیگری را در بیرون از مکه برای دعوت خود بیابد. «طائف» برای قریشی‌ها و بزرگانشان مرکزی مهم به شمار می‌رفت.

بنابراین، پیامبر برای دعوت مردم به دین اسلام، به سوی طائف رفت، ولی مردم این شهر به دعوت پیامبر (ص) پاسخ منفی دادند. آنها به جای گرویدن به دین اسلام، بردگان خود را بر پیامبر شوراندند و حضرت محمد (ص) به دلیل آزار فراوان آنها به مکه بازگشت.

پس از آن، پیامبر (ص) تصمیم گرفت قبیله‌هایی را که هر ساله برای حج به مکه می‌آمدند، به دین اسلام دعوت کند. در سال ۶۲۱ میلادی،

۱- سال وفات حضرت خدیجه و ابوطالب را «عام الحزن» ؛ «سال غم» نامیده‌اند.

ص:۲۱

شماری از مردم یثرب در سفر خود به مکه، دین اسلام را پذیرفتند و به آن حضرت ایمان آوردند. در سال بعد نیز بیش از هفتاد تن از یثربی‌ها در سفر خود به مکه ایمان آوردند. آنان از پیامبر و پیروانش خواستند به یثرب مهاجرت کنند. این‌گونه بود که اصحاب رسولخدا (ص) به یثرب هجرت کردند. پس از آنان نیز پیامبر (ص) به همراه «ابوبکر» به این شهر مهاجرت کرد. با این رویداد، دعوت به اسلام وارد مرحله جدیدی شد؛ دعوتی که مکه و اهالی آن در سراسر آن نقش داشتند.

><نمایش تصویر

مکه پس از هجرت

پس از مهاجرت مسلمانان به مدینه، پیامبر بر آن شد تا قریش را به دلیل دشمنی‌هایشان با مهاجران و نیز مصادره خانه‌ها و دارایی‌هایشان مجازات کند. از این‌رو، راه بازرگانی مکه به شام را تهدید کرد. در سال

ص:۲۲

دوم هجری قمری (۶۲۳م) ، در ۱۶۰ کیلومتری مـدینه و در منطقه «بـدر» ، مشـرکان با مسـلمانان، درگیر شدند. در این جنگ، خدا مسلمانان را پیروزی بخشید و جایگاه آنان در میان عرب تقویت شد. پس از آن قریش که در پی به دست آوردن هیبت و عظمت از دست رفته خویش بود، دو حمله را بر ضـد مسـلمانان مـدینه به راه انداخت. نخستین نبرد در سال سوم هجری قمری (۶۲۴م) و با نام غزوه «احد» و دومین نبرد، دو سال پس از آن رخ داد که به غزوه «خندق» شهرت یافت، ولی قریشی‌ها نتوانستند در این دو

><نمایش تصویر

ص:۲۳

نبرد به اهداف خود دست یابند.

در سال ششم هجری قمری (۶۲۷م) ، رسولخدا (ص) به همراه ۱۴۰۰ تن از اصحاب خود، برای انجام عمره به سوی مکه حرکت کرد. آنها پیش از رسیدن به مکه، در حدیبیه منزل کردند. سپس حضرت چند تن از یارانش را به سوی قریش فرستاد تا برای ورود به مکه با آنان رایزنی کنند، ولی قریشی‌ها از ورود مسلمانان به مکه جلوگیری کردند. سرانجام «صلح‌نامه حدیبیه» میان دو طرف به امضا رسید که به موجب آن، هیچ یک نباید به

><نمایش تصویر

ص:۲۴

گروه دیگر یا یاوران آن تعرض کند. همچنین، رسولخدا و مسلمانان باید به مدینه بازمی گشتند. با امضای این صلح‌نامه، پیامبر (ص) و یارانش به مدینه بازگشتند و سال بعد (۶۲۸م) ، برای عمره به سوی مکه روانه شدند.

دوران پیامبر اکرم (ص)

پیامبر خدا (ص) و یارانش، به همه مفاد صلح‌نامه پایبند بودند، ولی پایبندی قریش به پیمان خود با مسلمانان، چندی طول نکشید. حدود یک سال و نیم از آن پیمان می گذشت که قریش، با یاری رسانی به قبیله «بکر» برای حمله به قبیله «خزاعه» ، از هم‌پیمانان پیامبر (ص) ، این پیمان‌نامه را زیر پا گذاشت. بنابراین، رسولخدا (ص) در صدد فتح مکه برآمد و در سال هشتم هجری (۶۲۹م) ، با سپاهی بزرگ به سوی مکه حرکت کرد. از آنجا که قریش تاب رویارویی با مسلمانان را نداشت، تسلیم شد و به این ترتیب، رسولخدا (ص) بدون جنگ و خونریزی، مکه را فتح کرد و وارد زادگاه خویش شد. پس از ورود به مکه، رسولخدا (ص) به آزادسازی اسیران و پاک‌سازی خانه خدا از بت‌ها پرداخت. سپس «تمیم بن اسد خزاعی» را فرستاد تا با علامت گذاری در اطراف مکه، محدوده حرم را معین کند. آن گاه «عتاب بن اسید» را به جانشینی خود برگزید و خود، به سوی «حنین» رهسپار شد. پس از پایان غزوه حنین، پیامبر از «جعرانه» مُحرِم شد و عمره را به جای آورد. آن گاه به مدینه منوره بازگشت و «معاذ ابن جبل» و «ابوموسی اشعری» را برای آموختن قرآن و آموزه‌های دین به مردم، در مکه گماشت.

در سال نهم هجری (۶۳۰م) ، رسولخدا (ص) ابوبکر را به همراه مردم راهی حج کرد. سپس حضرت علی را برای اعلام برائت از مشرکان به

ص:۲۵

سوی مکه فرستاد تا کفار را از گزاردن حج باز دارد. (۱)

در سال دهم هجری (۶۳۱م) ، رسولخدا (ص) رهسپار مکه شد و همراه مردم حج گزارد. آن حضرت مناسک حج را به مردم آموخت، آیین جاهلی را از بین برد، ربا و خونریزی را حرام کرد و زنان را نیز به نیکی و پاکدامنی سفارش کرد. ایشان در این سال با مردم وداع کرد و پس از اندک زمانی از پایان حج (۲)و بازگشت به مدینه، جان به جان آفرین تسلیم کرد (۱۱ هجری) . به این ترتیب، یکی از دوران‌های تاریخی مکه به پایان رسید؛ دورانی که این شهر از آلودگی بت‌پرستی پاک و به قبله اول مسلمانان تبدیل شد. (۳)

فضایل مکه

اشاره

مکه مکرمه، در دل مسلمانان جای دارد. این شهر، قبله نمازگزاران و مقصد حاجیان و عمره‌گزاران است. آموزه‌های دینی و آثار و اماکن تاریخی و نیز مفاهیم ایمانی، در این شهر جمع شده است. در آیات و روایات نیز جنبه‌های گوناگون فضایل مکه تبیین شده است که در زیر

۱- در سال نهم پیامبر ص سوره برائت را به ابوبکر داد تا به مردم مکه ابلاغ کند. جبرئیل نازل شد و گفت: ای رسولخدا، یا خودت اعلام کن یا مردی از خاندانت؛ لذا حضرت علی ع به دستور رسولخدا ص حرکت کرد و سوره برائت را از ابوبکر گرفت و به مردم اعلام کرد. البدایهٔ و النهایهٔ، ابن کثیر، ج۵، ص ۱۴۴.

۲- در سال دهم هجری، پس از بازگشت از حج، در ۱۸ ذی‌حجه در غدیر خم، مکانی نزدیک به جحفه، رسولخدا ص به فرمان خداوند، علی را به جانشینی خود برگزید و مردم را به بیعت با او فراخواند و سه روز در آن مکان برای انجام این کار توقف کرد.

۳- نظر به اینکه درصدد معرفی اماکن تاریخی مکه بوده‌ایم، از مطالب تاریخی کتاب که اجمالی بوده و جا داشت که در کتب تاریخی مورد توجه قرار گیرد، صرف نظر نموده و تلاش شده تا رویکرد اماکنی کتاب محفوظ بماند.

ص:۲۶

برخی از این فضایل را برمی‌شماریم:

۱. وجود بیت الله الحرام در مکه

خداوند می‌فرماید:

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبارَكاً وَ هُدىً لِلْعالَمِينَ

(آل‌عمران:۹۶)

نخستین خانه‌ای که برای مردم (و نیایش خداند) بنا نهاده شد، همان است که در سرزمین مکه است؛ که پربرکت و مایه ی هدایت جهانیان است.

۲. وجوب حج برای انسان‌های مستطیع

خداوند در قرآن به این افراد دستور می‌دهد:

وَ لِلهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً وَ مَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعالَمِينَ (آل عمران: ۹۷)

و برای خدا بر مردم (واجب) است که آهنگ خانه ی (او) کنند، آنها که توانایی رفتن به سوی آن دارند. و هر کس کفر ورزد (و حج را ترک کند، به خود زیان رسانده،) و خداوند از همه ی جهانیان بی‌نیاز است.

۳. پاداش مضاعف نمازگزاردن در مکه

«ابوهریره» از پیامبر اکرم (ص) نقل کرده است: «یک نماز در مسجد من، بهتر از هزار نماز [گزاردن] در دیگر مساجد، به جز مسجدالحرام است» . (۱)

«جابر بن عبدالله انصاری» نیز نقل می کند که رسول‌خدا (ص) فرمود:

نماز خواندن در مسجد من، برتر از هزار نماز در مساجد دیگر؛ به جز مسجدالحرام است. نماز خواندن در مسجدالحرام [نیز] برتر از به‌جا آوردن

۱- صحیح بخاری، ج۲، ص ۵۷.

ص:۲۷

یک‌صد هزار نماز در دیگر مساجد است. (۱)

۴. مکه حرم امن الهی

خداوند در این باره می‌فرماید:

وَ مَنْ دَخَلَهُ کانَ آمِناً ؛ «و هر کس داخل آن (حرم) شود، در امان خواهد بود» . (آل‌عمران:۹۷)

همچنین از ابن عباس نقل شده که رسولخدا (ص) در روز فتح مکه فرمود:

اینجا سرزمینی است که خداوند در زمان آفرینش آسمان‌ها و زمین، آن را محترم قرار داده است. این سرزمین، به حرمت خداوند تا روز قیامت حرمت دارد. جنگ و کارزار در این شهر، برای هیچ یک از پیامبران پیش از من حلال نبوده است و برای من، فقط چند لحظه از یک روز، این کار حلال شد. پس این شهر به حرمت خداوند، تا روز قیامت حرام است (حرمت دارد) . . . (۲)

۵. دو برابر بودن روزی در مکه

خداوند در سوره قصص می‌فرماید:

أَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَماً آمِناً يُجْبى إِلَيْهِ ثَمَراتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقاً مِنْ لَدُنَّا وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ (قصص:۵۷)

آیا ما حرم امنی در اختیار آنها قرار ندادیم که ثمرات هر چیزی (از هر شهر و دیاری) به سوی آن آورده می‌شود که رزقی است از جانب ما؟ ولی بیشتر آنان نمی‌دانند.

۱- سنن ابن ماجه، ج۱، ص۴۵۱. سند این روایت صحیح است .

۲- صحیح بخاری، ج۲، ص ۲۱۴.

ص:۲۸

در روایت صحیح، به نقل از رسولخدا (ص) آمده است:

[حضرت] ابراهیم (ع) ، مکه را حرام دانست و برای مکیان دعا کرد. من نیز مدینه را حرام اعلام می‌کنم، همان‌گونه که ابراهیم درباره مکه چنین کرد. من برای صاع و مد آن دعا کردم (کنایه از دعا برای روزی و زندگی در مدینه است.) ، آن‌گونه که ابراهیم برای اهل مکه دعا کرد. (۱)

۶. حفظ مکه از دجال

«انس بن مالک» از پیامبر نقل می‌کند:

هیچ شهری نیست، مگر اینکه دجال در آن وارد می‌شود؛ جز مکه و مدینه. هیچ راهی برای این دو شهر نیست، مگر اینکه برای آنها فرشتگان صف کشیده‌اند و از آنها پاسداری می‌کنند. (۲)

۷. مکه؛ دوست داشتنی‌ترین سرزمین‌ها نزد خداوند

عبدالله بن عدی نقل می‌کند: دیدم رسولخدا در «حَزوَرَه» (۳)ایستاده است و می‌گوید:

«به خداوند! تو بهترین زمین خدا و دوست داشتنی‌ترین زمین نزد او هستی. اگر مرا از تو بیرون نمی‌راندند، من از تو بیرون نمی‌رفتم» . (۴)

۸. هشدار به منحرف شدگان از مسیر حق در مکه

در قرآن کریم می‌خوانیم:

۱- صحیح مسلم، ج۴، ص۱۱۲.

۲- صحیح بخاری، ج۲، ص۲۲۳.

۳- نام تپه‌ای کوچک که در گذشته بازار مکه بوده، ولی پس از طرح اول توسعه مسجدالحرام، بخشی از مسجد شده است.

۴- سنن ترمذی، ج۵، ص ۳۸۰.

ص:۲۹

وَ مَنْ یُرِدْ فِیهِ بِإِلْحادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذابٍ أَلِیمٍ (حج:۲۵)

هر کس بخواهد در این سرزمین به انحراف و ستم روی آورد، ما از عذابی دردناك به او می‌چشانیم.

۹. بازگشت ایمان به مکه

ابن عمر از پیامبر خدا (ص) نقل می‌کند:

اسلام در زمان شروع، گمنام بود و بار دیگر مانند آغاز، گمنام خواهد شد. ایمان میان دو مسجد [مسجد مکه و مدینه] پنهان می‌گردد، مانند ماری که به داخل لانه خود می‌رود. (۱)

حرمت مکه

مکه از زمان آفرینش آسمان‌ها و زمین شهری محترم بوده و تا روز قیامت نیز خواهد بود. از این‌رو، مکه منطقه‌ای امن است که در آن خونریزی و شکار حرام است، چنان‌که درختی نیز در آن بریده نمی‌شود. «ابن عباس» روایت می‌کند که پیامبر خدا (ص) در روز فتح مکه فرمود:

این، سرزمینی است که خداوند در روز آفرینش آسمان‌ها و زمین، آن را حرام دانسته است. حرمت این شهر تا روز قیامت پابرجاست. جنگ و کارزار در این شهر، برای هیچ یک از پیامبران پیش از من حلال نبوده است و برای من، فقط چند لحظه از یک روز، این کار حلال شد. پس این شهر به حرمت خداوند، تا روز قیامت حرام است، خاری از این شهر کنده نمی‌شود و حیوانات آن [برای شکار] رمیده نمی‌شوند، لُقَطَه (۲)را فقط کسی برمی‌دارد که صاحبش را

۱- صحیح مسلم، ج۱، ص ۹۰.

۲- لقطه، مال گمشده‌ای است که دیگری می‌یابد. برای این مال، در فقه احکامی وجود دارد. فردی که این مال را یافته، می‌تواند آن را بردارد و به جست‌وجوی صاحب آن برود، ولی در مکه چنین نیست. برداشتن این مال نیز حرام است. مترجم

ص:۳۰

می‌شناسد و گیاهان خشک نشده نیز کنده نمی‌شوند. (۱)

در صحیح مسلم می‌خوانیم، خداوند حرمت این شهر را از زبان حضرت ابراهیم خلیل اعلام می‌کند. پیامبر (ص) می‌فرماید:

[حضرت] ابراهیم مکه را حرام (محترم) اعلام و برای مکیان دعا کرد. من نیز مدینه را حرام (محترم) اعلام می‌کنم، چنان‌که [حضرت] ابراهیم مکه را حرام اعلام کرد. . . . (۲)

نقل است جبرئیل امین به دستور خداوند بر حضرت ابراهیم خلیل نازل شد و محدوده حرم را به او نشان داد. آن‌گاه ایشان محدوده حرم را مشخص کرد. پیامبر (ص) نیز «تمیم بن أسید خزاعی» را فرستاد تا پس از فتح مکه، محدوده حرم را تعیین کند.

فاصله میان حدود حرم مکه با مسجدالحرام، بر اساس مسیرهای جدید عبارت است از:

۱. از مسیر مدینه منوره تنعیم : ۵/۶ کیلومتر؛

۲. از مسیر سریع جده: ۲۲ کیلومتر؛

۳. از مسیر جدید لیث: ۱۷ کیلومتر؛

۴. از مسیر سیل طائف: ۸۵۰/۱۲ کیلومتر؛

۵. از مسیر هدای طائف: ۵/۱۵ کیلومتر.

برخی احکام حرم مکه

خداوند برای مکه احکامی تعیین کرده و در قرآن، تکریم و احترام به این احکام را از بهترین اعمال برشمرده و فرموده است:

۱- صحیح بخاری، ج۲، ص ۲۱۴.

۲- صحیح مسلم، ج ۴، ص ۱۱۲.

ص:۳۱

ذلِکَ وَ مَنْ یُعَظِّمْ حُرُماتِ اللهِ فَهُوَ خَیْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ (حج: ۳۰)

این است و هر کس آنچه را خدا حرمت بخشیده بزرگ دارد، نزد پروردگارش برای او بهتر است.

مهم‌ترین احکام مکه عبارت است از:

۱. حرام بودن الحادورزی و هشدار به عذاب شدید برای الحادورزان؛ چنان‌که خداوند می‌فرماید:

وَ مَنْ یُرِدْ فِیهِ بِإِلْحادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذابٍ أَلِیمٍ (حج:۲۵)

هر کس بخواهد در این سرزمین به انحراف و ستم روی آورد، ما از عذابی دردناک به او می‌چشانیم.

۲. حرام بودن ورود کفار به مکه؛ چنان‌که خداوند متعال می‌فرماید:

یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُش-رِکُونَ نَجَسٌ فَلا یَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرامَ بَعْدَ عامِهِمْ هذا (توبه: ۲۸)

ای کسانی که ایمان آورده‌اید! مشرکان ناپاکند، پس نباید بعد از این سال به مسجدالحرام نزدیک شوند.

۳. وجوب احرام از مکان‌های مشخص شده برای انجام عمره یا حج که میقات نام دارد.

۴. حرام بودن کارزار، خونریزی و حمل سلاح در حرم و آزار رسانی به مکیان.

۵. حرام بودن شکار، بریدن درختان و اخذ لُقَطَه.

احرام از میقات

هر کس به نیت حج یا عمره، قصد سفر به مکه را دارد، باید در میقاتی که از آن می‌گذرد، احرام بندد. مشهورترین میقات‌ها عبارتند از:

ص:۳۲

۱. ذو الحلیفه (۱): این میقات برای اهل مـدینه است. به آن «آبار علی» [(آبیار علی)] نیز گفته می‌شود. این منطقه چهارصـد کیلومتر از مکه فاصله دارد و در فاصله دوازده کیلومتری مسجد النبی قرار گرفته است.

><نمایش تصویر

۲. جحفه: این مکـان، میقـات اهـل شام، مصـر، ترکیه و کسانی است که از راه این کشورها به مکه بیاینـد. امروزه جحفه ویران شـده است و از آن استفاده نمی‌شود. از این رو، مردم از «رابغ» که در ۱۸۳کیلومتری مکه است، محرم می‌شوند.

><نمایش تصویر

۳. قرن المنازل: این مکان، میقات اهل نجـد و کسانی است که از این راه به مکه می‌آیند. امروزه این نقطه به «السـیل الکبیر» مشـهور است. فاصله آن از مکه ۷۵ کیلومتر است. وادی محرم در موازات آن و در مسیر طائف (هدا) قرار دارد.

><نمایش تصویر

۴. ذات عرق: این مکـان، میقـات اهـل عراق و کسانی است که از این راه به مکه می‌آینـد. فاصـله آن از مکه، نودکیلومتر است. این منقطه نیز اکنون متروکه شده و مردم در

><نمایش تصویر

۱- همان مسجد شجره.

ص:۳۳

موازات آن در «الضریبه» محرم می‌شوند.

۵. یلملم: این مکان میقات اهل یمن و کسانی است که از این راه به مکه می‌آیند. این منطقه که امروزه به «سعدیه» شهرت یافته است، در فاصله ۹۲ کیلومتری مکه قرار دارد.

><نمایش تصویر

کسی که از این نقاط پنجگانه عبور نکند، باید در نقطه‌ای در موازات یکی از این مکان‌ها احرام بندد. کسانی که بین مکه و این نقاط هستند، می‌توانند از خانه خود احرام بندند، مانند مکی‌ها که از خانه‌های خود احرام می‌بندند.

نام این مناطق در صحیحین (صحیح مسلم و صحیح بخاری) آمده است. ابن عباس روایت می‌کند:

رسول‌خدا (ص) برای اهل مدینه، ذوالحلیفه، برای اهل نجد، «قرن المنازل» و برای

یمنی‌ها یلَملَم را تعیین کرد. این مناطق برای اهل مدینه، نجد، یمن و دیگر کسانی است که به قصد حج و عمره از این مسیرها عبور کنند، ولی آن‌که در میان این نقاط با مکه باشد، می‌تواند از همان مکانی که حرکت می‌کند، [محرم شود]. حتی اهل مکه از خود مکه احرام می‌بندند. (۱)

حج نیز در ماه‌های ویژه حج؛ یعنی شوال، ذیقعده و ده روز اول ذیحجه انجام می‌شود. خداوند در این‌باره می‌فرماید: الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُوماتٌ ؛ «حج در ماه‌های معینی است» . (بقره: ۱۹۷)

۱- صحیح بخاری، ج ۲، ص ۱۴۲؛ صحیح مسلم، ج ۴، ص ۶.

ص:۳۴

کعبه مشرّفه

کعبه، خانه خداوند، در وسط مسجدالحرام واقع شده است. هرچند کعبه به شکل مربع است، ولی دیوارهای آن هم‌اندازه نیستند. طول دیوار کعبه از سمت در ۶۸/۱۱ متر و از سمت «حِجر اسماعیل» ۹۰/۹ متر است. دیوار میان رکن شامی با رکن یمانی، ۰۴/۱۲ متر می‌باشد. همچنین دیوار میان حجرالاسود با رکن یمانی ۱۸/۱۰ متر و ارتفاع آن چهارده‌متر است. مساحت کعبه در قاعده آن ۱۴۵ متر مربع است. رکن‌های چهارگانه کعبه نسبت به جهت‌های چهارگانه، کمی متمایل است. در سمت شمال، رکن عراقی، در جنوب، رکن یمانی، در شرق، حجرالاسود و در سمت غربی، رکن شامی قرار دارد.

کعبه در زبان عربی، بیت، بیت‌الله، بیت‌الله‌الحرام، بیت عتیق، قبله و مسجدالحرام نامیده می‌شود [که برخی از این نام‌ها در زبان فارسی نیز رایج است.] خداوند برای هیچ نقطه یا مکانی از زمین، حرمت و قداستی مانند کعبه قرار نداده است. همچنین، فرموده است به سمت کعبه نماز بگزاریم:

قَدْ نَرى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّماءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضاها فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ وَ حَيْثُ ما كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَ إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَ مَا اللهُ بِغافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ (بقره: ۱۴۴)

نگاه‌های انتظارآمیز تو را به سوی آسمان (برای تعیین قبله ی نهایی) می‌بینیم. اکنون تو را به سوی قبله‌ای که از آن خشنود باشی باز می‌گردانیم. پس روی خود را به سوی مسجدالحرام کن و هرجا باشید، روی خود را به سوی آن بگردانید و کسانی که کتاب آسمانی به آنها داده شده به خوبی می‌دانند این

ص:۳۵

فرمان حقی است از ناحیه پروردگارشان، (که در کتاب‌های خود خوانده‌اند) و خداوند از آنچه (برای مخفی داشتن این آیات) انجام می‌دهند، غافل نیست.

همچنین خداوند، فرمان طواف به گرد این خانه را داده است: وَ لْیَطَّوَّفُوا بِالْبَیْتِ الْعَتِیقِ ؛ «و بر گرد خانه گرامی کعبه طواف کنند. (حج: ۲۹)

در روایت‌ها نیز برای طواف خانه خدا، فضیلت‌های بسیاری بر شمرده شده است. ابن عمر، از رسولخدا (ص) نقل می‌کند: «هر کس هفت بار به گرد کعبه طواف کند، [ثواب آن] مانند آزاد کردن برده است» .

وی در روایتی دیگر، از آن حضرت نقل می‌کند:

[در طواف کعبه،] پای انسان گذارده و پای دیگر برداشته نمی‌شود، مگر اینکه خداوند گناهی را از او پاک می‌کند و به جای آن برایش حسنه‌ای می‌نویسد. (۱)><نمایش تصویر

۱- سنن ترمذی، ج ۲، ص ۲۱۷. وی می‌گوید این حدیث حسَن است.

ص:۳۶

ساخت کعبه

اشاره

برخی منابع تاریخی، نخستین سازندگان کعبه را فرشتگان دانسته‌اند. برخی دیگر معتقدند حضرت آدم (ع) ، نخستین کسی بود که این خانه را پایه‌گذاری کرد. به گفته برخی دیگر، خداوند دو هزار سال پیش از آفرینش زمین، کعبه را آفریده و زمین را از پیرامون آن گسترانیده است. (۱)

همچنین بر اساس منابع تاریخی، کعبه چندین بار ساخته شده، ولی پنج بار آن مسلّم است. این پنج بار عبارتند از: ساخت کعبه به دست حضرت ابراهیم و فرزندش اسماعیل علیهما السلام ، به دست قریش، به دست عبدالله بن زبیر، به دست حجاج بن یوسف ثقفی و سرانجام به دست سلطان مرادخان عثمانی.

۱. ساخت کعبه به‌دست حضرت ابراهیم و اسماعیل (علیهما السلام)

حضرت ابراهیم (ع) کعبه را به دستور خداوند و با سنگ بنا کرد. وی ارتفاع آن را نه ذراع (۵/۴ متر) ، طول آن را از سمت شرق ۳۲ ذراع
><نمایش تصویر

۱- بر اساس منابع شیعی، روز ۲۵ ذیقعده، روز «دحو الارض» است. مترجم

ص:۳۷

(شانزده‌متر) ، از سمت غرب ۳۱ذراع (۵/۱۵متر) ، از جنوب بیست ذراع (ده متر) و از سمت شمال ۲۲ ذراع (یازده متر) تعیین کرد. آن حضرت برای کعبه سقف نساخت و برای آن دو راه ورودی قرار داد، ولی برای آن در نساخت. این دو ورودی کعبه، هم سطح زمین ساخته شدند. جبرئیل (ع) نیز حجرالاسود را از بهشت آورد و حضرت ابراهیم آن را در جایش قرار داد.

۲. ساخت کعبه به دست قریش

در کتاب‌های تاریخی آمده است: زنی خواست در کعبه عود بسوزاند. از منقل آتش او جرقه‌ای پرید و پرده کعبه آتش گرفت. پس از آن سیل بزرگی مکه را فراگرفت و وارد کعبه شد. دیوارهای کعبه بر اثر سیل از بین رفت. قریش از این وضعیت ناراحت شدند و تصمیم گرفتند کعبه را بازسازی کنند. این واقعه در سال پنجم پیش از بعثت رخ داد. قریشی‌ها شرط کردند که در ساخت کعبه، از مال حرام استفاده نکنند. از این‌رو، نتوانستند مال کافی جمع کنند. به همین دلیل، کعبه را از سمت حِجر، به اندازه سه متر کوچک کردند و پیرامون آن دیوار کوتاهی کشیدند تا مردم

><نمایش تصویر

ص:۳۸

گرد آن طواف کنند. آنان در اندازه کعبه تغییراتی ایجاد کردند. ارتفاع کعبه را به نه متر رساندند و برای کعبه سقف ساختند و ناودانی چوبی نیز به آن افزودند.

همچنین، درِ غربی کعبه را بستند و درِ شرقی آن را نیز از سطح زمین بالاتر بردند تا همه نتوانند به آن وارد شوند. رسولخدا (ص) نیز در ساخت کعبه به قریش کمک کرد. ایشان برای ساخت کعبه سنگ می‌آورد. وقتی ساخت کعبه به پایان رسید، زمان گذاردن حجرالاسود در جایگاهش شد. بر سر این مسئله، میان قریشی‌ها اختلاف و جنگ درگرفت. هر قبیله‌ای دوست داشت، این شرف را به نام خود ثبت کند. سرانجام تصمیم گرفتند، منتظر بمانند و نخستین فردی که نزد آنان می‌آید، میان آنها داوری کند. از قضا پیامبر (ص) وارد شد. آن حضرت سنگ را در عبای خویش قرار داد و به هر قبیله دستور داد گوشه‌ای از آن را بگیرند و سنگ را بلند کنند. سپس با دستان خویش حجرالاسود را در جای خود قرار داد و با این داوری خردمندانه، به درگیری و اختلافی پایان داد که نزدیک بود وحدت مردم را از بین ببرد و جان انسان‌های بسیاری را نیز قربانی کند.

۳. ساخت کعبه به دست عبدالله بن زبیر

در سال ۶۴ه. ق (۶۸۳م) ، یزید سپاهی را به فرماندهی حصین بن نمیر به مکه روانه کرد تا به جنگ با عبدالله بن زبیر برود. این سپاه، مکه را محاصره و با منجنیق به آن حمله کرد. در این حمله سنگ‌های منجنیق به کعبه برخورد کرد و بر اثر آن کعبه آتش گرفت و دیوارهای آن سست شد. پس از ۲۷ روز و با مردن یزید، این سپاه به محاصره مکه پایان داد و به شام بازگشت. بنابراین، عبدالله بن زبیر همچنان حاکم مکه ماند. وی تصمیم گرفت کعبه را به سبک حضرت ابراهیم (ع) بازسازی کند. دلیل

ص:۳۹

><نمایش تصویر

وی برای این کار، آرزوی رسولخدا (ص) بود. عبدالله بن زبیر از خاله خود «عایشه» شنیده بود که رسولخدا (ص) به وی فرموده: ای عایشه! اگر به خاطر قوم تو نبود که تازه از جاهلیت بیرون آمده‌اند، به ویران کردن کعبه دستور می‌دادم تا بخش‌هایی که از آن خارج شده است را به کعبه می‌افزودم و آن را به زمین می‌چسباندم و برای آن، درِ شرقی و درِ غربی می‌ساختم تا به همان شکل [زمان حضرت] ابراهیم درآید. (۱)

بر همین اساس، عبدالله بن زبیر شش ذراع و یک وجب کم شده از کعبه را بار دیگر به آن افزود و برای آن دو در همسطح زمین؛ یکی در سمت شرق و دیگری در سمت غرب ایجاد کرد. همچنین ارتفاع کعبه را به ۲۷ ذراع (۵/۱۳متر) افزایش داد.

۴. ساخت کعبه به دست حجاج بن یوسف

از ساخت جدید کعبه چندی نمی‌گذشت که «عبدالملک بن مروان» ،

۱- صحیح بخاری، ج۲، ص ۱۵۶؛ صحیح مسلم، ج ۴، ص ۹۸.

ص:۴۰

><نمایش تصویر

سپاهی بزرگ را روانه مکه کرد. این سپاه به فرماندهی حجاج بن یوسف ثقفی توانست مکه را به دست گیرد و عبدالله بن زبیر نیز کشته شد. حجاج به خلیفه وقت اموی نامه نوشت که ابن زبیر، بخش‌هایی را که جزو کعبه نبوده، به آن افزوده است. خلیفه به او اجازه داد، کعبه را بازسازی کند و آن را به شکل دوران قریش بازگرداند.

حجاج در سال ۷۷ه. ق (۶۹۳م) تغییراتی در کعبه ایجاد کرد. وی درِ سمت غربی

کعبه را بست و درِ شرقی را نیز از سطح زمین بالاتر آورد. او دیوار شمالی را ویران کرد تا همان شش ذراع و یک وجب را از کعبه کم کند، ولی ارتفاع کعبه را تغییر نداد. در برخی از روایت‌های تاریخی آمده است، زمانی که عبدالملک بن مروان دانست که ابن‌زبیر به دلیل روایت عایشه از پیامبرخدا (ص) ، این تغییرات را در کعبه ایجاد کرده، از کرده خود پشیمان شد.

۵. ساخت کعبه به دست مرادخان عثمانی

در دوره سلطان مرادخان عثمانی، کعبه به دلیل باران فراوان و سیل ویران

ص:۴۱

><نمایش تصویر

شد؛ زیرا آب تا نیمه‌های دیوار کعبه بالا آمده بود. سلطان مرادخان، در سال ۱۰۴۰ه. ق (۱۶۳۰م) دستور داد کعبه را به همان شکل قبلی بازسازی کنند و کعبه از آن زمان تاکنون، به همین شکل باقی مانده است.

خلفا، سلاطین و حاکمان در زمان‌های گوناگون، هرگونه تغییر و نقص ایجاد شده در کعبه را اصلاح کردند. در سال ۱۴۱۷ه. ق، «ملک فهد» دستور داد کعبه را اصلاح و تعمیر کنند. در این تعمیر، پایه‌های کعبه تقویت و شاذروان و حلقه‌های روی آن اصلاح شد. همچنین دیوارهای بیرونی کعبه را صیقل دادند. فاصله میان سنگ‌های کعبه پر و دو سقف جدید، جایگزین دو سقف قدیمی کعبه شد.

حجرالاسود

این سنگ را حضرت جبرئیل (ع) از بهشت برای حضرت ابراهیم (ع) آورد. آن حضرت نیز سنگ را در رکن شرقی کعبه قرار داد. ارتفاع این سنگ از زمین، ۱۰/۱ متر است. برای حفظ حجرالاسود، پیرامون آن را با نقره خالص پوشانده‌اند. شکل حجرالاسود بیضوی است. این سنگ،

ص:۴۲

نخست یک تکه بود، ولی به دلیل حوادث، چند تکه شده است. می‌توان گفت بدترین واقعه‌ای که بر این سنگ گذشت، در زمان قرمطیان (۱)رخ داد. آنان سنگ را برداشتند و به مدت ۲۲ سال از مکه بیرون بردند. این سنگ را در سال ۳۳۹ ه. ق به جای خود بازگرداندند. نخستین کسی که گرداگرد حجرالاسود را با نقره پوشاند، عبدالله بن زبیر بود. برای آخرین بار در سال ۱۴۲۲ه- ق و در دوران ملک فهد، این سنگ ترمیم و نقره اطراف آن نیز اصلاح شد.

رسولخدا (ص) و پیامبران پیش از ایشان این سنگ را بوسیده‌اند.

><نمایش تصویر

۱- قرمطیان گروهی از اسماعیلیان بودند که در قرن سوم به‌وجود آمدند و حکومت عباسیان را متزلزل کردند. آنان بوسیدن حجرالاسود را حرام می‌دانستند؛ از این‌رو، در سال ۳۱۷ه. ق به مکه حمله کردند و ضمن کشتار وحشیانه زائران، حجرالاسود را به بحرین بردند و پس از ۲۲ سال آن را به مکه برگرداندند.

ص:۴۳

ازاین‌رو، بوسیدن این سنگ یا لمس آن با دست برای طواف‌کننده خانه خدا مستحب است و اگر نتوانست آن را لمس کند، می‌تواند با دست خود به آن اشاره و تکبیر بگوید.

در فضیلت این سنگ روایت‌های بسیاری آمده است که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم.

ابن عباس نقل می‌کند: رسولخدا (ص) درباره حجرالاسود فرمود:

به خدا سوگند! روز قیامت خداوند این سنگ را بر می‌انگیزد. در آن روز حجرالاسود دو چشم و نیز زبان خواهد داشت و به حق شهادت خواهد داد که چه کسی او را لمس کرده است. (۱)

><نمایش تصویر

از ابن عمر نیز روایت شده که از رسولخدا (ص) شنیده است: «مسح (لمس) این دو (حجرالاسود و رکن یمانی) ، کفاره گناهان است» . (۲)

رکن یمانی

(۳)

رکن جنوبی کعبه، رکن یمانی نام دارد که بر روی پایه‌های بنا شده به دست حضرت ابراهیم (ع) ، قرار گرفته

۱- مسند احمد بن حنبل، ج ۱، ص ۲۴۷؛ سنن ترمذی، ج ۲، ص ۲۱۸.

۲- مسند احمد بن حنبل، ج ۲، ص ۹۵.

۳- مشهور است که محل شکافته شدن دیوار کعبه که فاطمه بنت اسد از آنجا وارد کعبه شد و حضرت علی ع متولد شد، کنار رکن یمانی بوده است.

ص:۴۴

است. از این رو، پیـامبر خـدا (ص) رکن یمـانی را لمس می‌کرد. ابنعمر نقـل می‌کنـد: «دیـدم که پیامبر اکرم (ص) از کعبه، فقط دو رکن یمانی و حجرالاسود را استلام می‌کرد» . (۱)

از فضـیلت لمس رکـن یمـانی ایـن اسـت کـه گناهـان را از بین می‌برد. ابن عمر از پیـامبر (ص) نقـل می‌کنـد: «لمس حجرالاـسود و رکن‌یمانی، گناهان را به‌طور کامل از بین می‌برد» . (۲)

ملتزم

ملتزم، مکانی است که چسبیدن و ملتزم شدن به آن سنت است. التزام؛ یعنی چسباندن سینه، دو دست و گونه به این نقطه. ملتزم میان درِ کعبه و حجرالاسود واقع شده و عرض تقریبی آن نیز دو متر است. دلیل

><نمایش تصویر

۱- صحیح بخاری، ج۲، ص ۱۶۲.

۲- المعجم الکبیر، طبرانی، ج۱۲، ص ۲۹۸؛ مسند احمد، ج۲، ص۹۵.

ص:۴۵

نام‌گذاری این مکان به ملتزم، این است که رسولخدا (ص) پس از طواف، به آن ملتزم می‌شد و سینه، دو دست و گونه‌اش را به آن می‌چسبانید. (۱)

ملتزم از مکان‌هایی است که دعا در آنجا مستجاب است. عبدالله بن عباس از رسولخدا (ص) نقل می‌کند:

«میان رکن و در [کعبه]، ملتزم خوانده می‌شود. هیچ کس نیست که به این نقطه ملتزم شود، مگر اینکه خداوند خواسته او را برآورده سازد» . (۲)

ناودان

ناودان، در سمت شمالی سقف کعبه قرار دارد و بر حِجر اسماعیل

><نمایش تصویر

۱- سنن ابو داود، ج۲، ص ۹۸۷.

۲- سنن کبری، بیهقی، ج۵، ص۱۶۴.

ص:۴۶

مشرف است. این ناودان تعبیه شده تا در زمان بارندگی یا شستن سقف خانه خدا، آب‌ها را به بیرون از کعبه هدایت کند.

در روایت‌های تاریخی آمده است، نخستین بار قریش به هنگام ایجاد سقف برای کعبه، برای آن ناودان قرار دادند. تا آن زمان؛ یعنی سال پنجم پیش از بعثت، کعبه سقف نداشت. با ساخت سقف برای کعبه، ناودان چوبی نیز برای آن درست کردند.

در زمان ولید بن عبدالملک (۹۱ه. ق) ، «خالد بن عبدالله قسری» ، حاکم وقت مکه، این ناودان را با صفحه‌های طلا پوشاند. در سال ۱۲۷۳ه. ق سلطان عبدالمجیدخان عثمانی، ناودانی از جنس طلا برای کعبه فرستاد. در سال ۱۴۱۷ه. ق نیز ملک فهد، ناودانی از طلای خالص به طول تقریبی دو متر ساخت و آن را جایگزین ناودان پیشین کرد.

شاذروان

این سنگ مایل و چسبیده به قسمت پایینی دیوار کعبه (از سه سمت) قرار دارد. در سمت حِجر، شاذروان وجود ندارد، بلکه فضای اصلی کعبه است. سنگ شاذروان از مرمر است که ارتفاع آن از ۶۸ تا۷۷ سانتی‌متر و عرض آن از ۵۴ تا ۷۲ سانتی‌متر، متغیر است. این سنگ در سال ۱۴۱۷ه. ق به هنگام ترمیم کعبه، به فرمان ملک فهد تجدیدبنا شد.

دانشمندان درباره حقیقت و اصل شاذروان اختلاف‌نظر دارند. برخی گفته‌اند شاذروان، جزئی از دیوار کعبه، بر اساس پایه‌های بناشده به دست حضرت ابراهیم (ع) است، ولی قریش آن را از عرض دیوار کعبه جدا ساخت. از این‌رو، به فتوای برخی فقیهان، طواف با حرکت بر روی شاذروان، درست نیست؛ زیرا شاذروان بخشی از اصل کعبه است و طواف باید پیرامون کعبه صورت گیرد.

ص:۴۷

برخی دیگر نیز معتقدنـد عبـدالله بن زبیر، برای حفظ دیوار کعبه از نفوذ آب و نیز جلوگیری از کشـیده شدن بدن طواف‌کنندگان با پرده کعبه، این سنگ را ایجاد کرده است تا به هنگام شلوغی، بدن آنان آسیب نبیند

><نمایش تصویر

و پرده نیز از بین نرود. روی شاذروان نیز حلقه‌هایی ایجاد شده است تا طناب‌های پرده کعبه به آن بسته شود.

پرده کعبه

پرده، همان پارچه‌ای است که کعبه با آن پوشانـده شده است. کعبه دو پرده دارد: پرده داخلی و پرده خارجی. پرده خارجی را برای نخستین‌بار،

ص:۴۸

حضرت اسماعیل (ع) بر روی کعبه نهاد. البته گفته می‌شود نخستین بار، «تبع حمیری» این کار را کرد.

رسولخدا (ص) نیز کعبه را با پارچه‌ای یمنی پوشاند. خلفا، حاکمان و پادشاهان نیز به همین سنّت عمل کردند.

تا پیش از مهدی عباسی، رسم بر این بود که پرده‌های نو، روی پرده‌های پیشین انداخته می‌شد. در سال ۱۶۰ه. ق این خلیفه به حج آمد. پرده‌دار کعبه از این موضوع به وی شکایت کرد. مهدی عباسی دستور داد از این پس، فقط یک پرده بر روی کعبه باشد که تا به امروز نیز معمول است.

پرده کعبه در زمان اموی‌ها و عباسی‌ها از پایتخت خلافت فرستاده می‌شد. پس از سست‌شدن حکومت عباسی، این پرده از مصر یا یمن فرستاده می‌شد. در دوران شکوفایی حکومت عثمانی نیز پرده را از استانبول به مکه می‌فرستادند، ولی با تضعیف حکومت عثمانی، این کار به محمد علی پاشا، حاکم مصر واگذار شد. در دوران حکومت سعودی،

<>نمایش تصویر

ص:۴۹

ملک عبدالعزیز آل‌سعود، در سال ۱۳۴۶ه. ق دستور تأسیس کارخانه‌ای ویژه تولید پرده کعبه در مکه را صادر کرد.

پرده کعبه در روزگارهـای مختلف، بـا انواع پارچه‌هـای پشـمی، چرمی، حصـیری، راه‌راه یمنی، حریر، ملاـء، قبـاطی مصـری، پنبه‌ای عراقی و با رنگ‌های مختلف مانند پارچه‌های دیبای قرمز، سفید، زرد، سبز و مشکی تهیه می‌شده است.

امروزه این پرده در کارخـانه تولیـد پرده کعبه، واقع در مکه تهیه می‌شود. جنس این پرده از حریر خـالص و طبیعی و رنگ آن سـیاه است. همچنین به شـیوه ژاکارد، بر روی آن عبارت‌های «لا اله الا الله» ، «محمد رسول الله» ، «الله جل جلاله» ، «سبحان الله و بحمده» ، «سبحان الله العظیم» ، «یا حنان» و «یا منان» به شکل عدد هفت و به‌طور پیوسته در سراسر پرده تکرار می‌شود.

ارتفاع این پارچه ۵/۱۴ متر است. در یک سوم بالایی پرده، کمربنـد پرده قرار داده شده است. تارهای پرده به میزان ۹۹٪ نقره اندود شـده و پس از آن نیز زر اندود گردیده است. طول پرده ۴۷متر و عرض آن ۹۵ سـانتی‌متر است. این پرده شانزده تکه‌ای است. روی در کعبه پرده‌ای به نـام «برقع» آویزان است. این پرده با گلـدوزی‌هایش، از بقیه پرده کعبه متمایز شـده و ارتفاع آن ۵/۷ متر و عرض آن چهـارمتر است. پرده برقع برای نخستین بـار در سال ۸۱۰ ه. ق روی در کعبـه نصب شـد. پرده کعبه هر سـاله در روز نهم ذیحجه تعویض و پرده نو بر روی آن انداخته می‌شود.

پرده داخلی: این پرده، نخستین بـار در زمان عباسـی‌ها نصب شـد. پرده داخلی برخلاف پرده خارجی، به‌طور منظم تعویض نمی‌شـد. هر یک از سلاطین ممالیک و عثمانی‌ها، در سال اول حکومت خود، به همراه پرده

ص:۵۰

خارجی، پرده داخلی را نیز برای کعبه می‌فرستادند. در دوران سعودی‌ها، کارخانه پرده کعبه مسئول این کار شد. نخستین پرده داخلی این کارخانه در سال ۱۴۰۳ه. ق تولید شد و هر سه تا پنج سال یک بار، این پرده تعویض می‌شود. این پرده نیمه بالایی دیوار کعبه و سقف آن را می‌پوشاند. بر روی این پرده که از جنس حریر طبیعی سبز رنگ است، نوشته‌هایی سفید رنگ به چشم می‌خورد.

معرفی داخل کعبه

زمین کعبه از داخل، سنگ مرمر سفید است که پیرامون آن را مرمر سیاه

><نمایش تصویر

ص:۵۱

رنگ احاطه کرده است. همچنین مرمر «روزا» (گُلی) دیواره‌های داخلی کعبه را تا ارتفاع تقریبی چهار متر پوشانده است. این سنگ‌ها به شیوه‌ای فنی قرار داده شده‌اند، به‌گونه‌ای که با دیوار اصلی کعبه اتصال ندارد. بقیه دیوار کعبه و سقف آن را پرده‌ای سبز رنگ پوشانده است. در میان کعبه سه ستون چوبی وجود دارد که سقف کعبه بر روی آن قرار می‌گیرد. ارتفاع این ستون‌ها نه متر و قطر هر ستون نیز ۴۴ سانتی‌متر است. این ستون‌ها در فاصله ۳۵/۲ متری یکدیگر قرار گرفته است. درون کعبه سنگ‌فرشی تیره رنگ و از جنس مرمر وجود دارد که این سنگ نشانه نقطه نماز گزاردن رسولخدا (ص) در کعبه است. در سمت راست داخل خانه خدا پلکان قرار دارد. این پلکان که از جنس شیشه محکم است، تا سقف کعبه ادامه یافته و پنجاه پله دارد. همچنین درون کعبه صندوقی بزرگ وجود دارد که برخی عتیقه‌های مربوط به کعبه داخل آن نگهداری می‌شود.

مطاف

مطاف، به آستان پیرامون کعبه گفته می‌شود. طواف‌کنندگان برای طواف کعبه، بر روی این مکان بدون سقف حرکت می‌کنند. تا سال ۹۱ه. ق مطاف، خاکی بود. در آن سال، خلیفه وقت اموی، ولید بن عبدالملک دستور داد، آن را با سنگ مرمر فرش کنند.

در دوره‌های بعدی چند ساختمان در مطاف ایجاد شد. از جمله ساختمان چاه زمزم، منبر، مقام ابراهیم و محراب‌های چهارگانه. هر یک از این محراب‌ها به یکی از مذاهب فقهی چهارگانه [اهل سنت] اختصاص دارد.

در اواخر قرن چهاردهم هجری قمری شمار زائران و حاجیان به طور چشمگیری افزایش یافت. از این‌رو، ساختمان‌های ایجاد شده در مطاف از

ص:۵۲

بین رفت تـا مانع حرکت طواف کننـدگان نشود. در سال ۱۳۹۹ه. ق منطقه‌ای موسوم به «حصـاوی» در نزدیـک مطاف، به آن افزوده شد. این منطقه نیز با مرمر سنگ‌فرش شد تا مساحت کل مطاف به هفده هزار متر مربع برسد.

مقام ابراهیم

مقام ابراهیم، سنگی است که حضرت جبرئیل آن را از بهشت برای حضرت ابراهیم خلیل (ع) آورد تا بر روی آن بایستد و ساختمان کعبه را به پایان برساند. طول این سـنگ مربع چهل و ارتفاع آن حدود پنجاه سانتی‌متر است. زمانی که حضـرت ابراهیم (ع) بر روی آن ایسـتاد، پـای وی در ایـن سـنگ فرو رفت. عمـق فرورفتگی روی سـنگ، ده سـانتی‌متر و طـول و عرض آن به ترتیب ۲۲ و یازده سانتی‌متر است. پس از پایان ساخت کعبه، آن حضرت روی این سنگ ایستاد و به دستور خداوند، به مردم ندا داد که به حج بیایند.

><نمایش تصویر

ص:۵۳

مقام ابراهیم در شرق حجرالاسود و به فاصل ۵/۱۴ متر قرار دارد. فاصله آن از شاذروان نیز ۲۵/۱۳ متر است.

مقام ابراهیم تا به امروز، در جای خود باقی مانده است. در سال ۱۷ه. ق پس از وقوع سیل ویرانگر در مکه، این سنگ از جای خود کنده شد و به «مسفله» رفت، ولی عمربن خطاب پس از اطمینان از اندازه‌های موجود موقعیت آن با راهنمایی «عبدالمطلب بن ابی‌وداعه» ، سنگ را به جای خود بازگرداند.

برای نخستین بار، مهدی عباسی در سال ۱۶۱ه. ق، از ترس از بین رفتن مقام ابراهیم، آن را با طلا پوشانید. پس از وی نیز کارهایی برای نگهداری از این مقام صورت گرفت سرانجام، مقام ابراهیم را در اتاقکی از جنس مس قرار دادند. مساحت این اتاق مربع شکل، هجده متر مربع بود.

در سال ۱۳۸۷ه. ق، این اتاقک برداشته شد تا مطاف گسترش یابد. سپس آن را در جایگاهی بلورین و ضخیم قرار دادند. زیر این جایگاه از سنگ مرمر است و روی آن پایه‌ای مسی قرار دارد. مساحت این جایگاه ۳۴/۲ متر مربع و ارتفاع آن سه متر است. این جایگاه در سال ۱۴۱۸ه. ق و در دوران ملک فهد، برای آخرین بار نوسازی شد. در قرآن کریم در فضیلت این مقام آمده است:

وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقامِ إِبْراهِيمَ مُصَلّیً ؛ «از مقام ابراهیم، عبادتگاهی برای خود انتخاب کنید» . (بقره: ۱۲۵)

در آیه‌ای دیگر از قرآن می‌خوانیم: فِيهِ آياتٌ بَيِّناتٌ مَقامُ إِبْراهِيمَ ؛ «در آن، نشانه‌های روشن [از جمله] مقام ابراهیم است» . (آل عمران: ۹۷)

در روایتی از عبدالله بن عمر در این باره آمده است:

از رسولخدا (ص) شنیدم که فرمود: رکن و مقام، دو یاقوت از بهشت هستند.

ص:۵۴

خداوند نور این دو را خاموش کرده است. اگر خداوند این کار را نمی‌کرد، از شرق تا غرب، با نور این دو روشن می‌شد. (۱)

حجر اسماعیل

حجر اسماعیل، در شمال کعبه واقع شده و به شکل نیم دایره است. ارتفاع آن به ۳۰/۱ متر و عرضش به ۵/۱ متر می‌رسد. طول حجر از دیوار کعبه تا دیوار حجر، ۵/۸ متر است. دلیل نام‌گذاری آن به حجر اسماعیل (۲)این است که حضرت ابراهیم (ع) در کنار کعبه، از چوب اراک سایبانی برای فرزندش اسماعیل (ع) و همسرش هاجر درست کرد. (۳)

><نمایش تصویر

در فضیلت حجر اسماعیل گفته شده، نماز در آن، مانند نمازگزاردن در درون کعبه است. از عایشه نقل شده است:

دوست داشتم وارد کعبه شوم و نماز بگزارم. رسول‌خدا (ص) دستم را گرفت و مرا به حجر آورد و فرمود: اگر می‌خواهی وارد کعبه شوی، در اینجا نماز

۱- سنن ترمذی، ج۲، ص۱۸۲.

۲- در زبان عربی به آن حِجر نیز گفته می‌شود.

۳- المصنف، عبدالرزاق، ج۵، ص۹۸؛ اخبار مکه، ازرقی، ج۱، ص۶۵.

ص:۵۵

بخوان؛ زیرا بخشی از کعبه است. (۱)

آب زمزم

خداوند عزّوجلّ، این آب را با ضربه بال حضرت جبرئیل (ع) ، زیر پاهای مبارک حضرت اسماعیل (ع) جاری کرد. حضرت ابراهیم (ع) ، فرزند و همسرش را به دستور خدا در مکه گذاشت. زمانی که آب و توشه آنان به پایان رسید، تشنگی بر حضرت اسماعیل (ع) غلبه کرد. هاجر میان صفا و مروه می‌دوید تا آب بیابد. در این هنگام، چشمه زمزم زیر پای اسماعیل (ع) جاری شد. هاجر با دیدن آب، بسیار شادمان شد و پیرامون این آب را به شکل حوض بست. آن‌گاه شروع به مهار آب کرد. [در عربی به این کار «زمّ» گفته می‌شود.] از این‌رو، این آب، زمزم و چاه آن، چاه زمزم نام گرفت.

چاه زمزم در فاصله ۶۰/۲۰ متری حجرالاسود و در شرق آن قرار دارد. عمق این چاه حدود ۵/۳۰ متر است.

سال‌های متمادی، آب مورد نیاز مردم مکه، از همین چاه تأمین می‌شد، تا اینکه به مشیت الهی، نشانه‌های زمزم از بین رفت و رفته‌رفته این چاه ناپدید شد. پس از مدتی طولانی، سقایت و آب‌رسانی خانه خدا به دست پدربزرگ پیامبر (ص) ، عبدالمطلب رسید. او در خواب هاتفی را دید که مکان چاه زمزم را به وی نشان می‌داد. او نیز چاه را کند و بار دیگر آب جوشید.

در روایت‌های بسیاری به فضیلت آب زمزم اشاره شده است. از جمله: ابن عباس از رسولخدا (ص) نقل می‌کند: «بهترین آب روی زمین، زمزم

۱- سنن ترمذی، ج۲، ص۱۸۱. وی این حدیث را صحیح می‌داند.

ص:۵۶

است. در آن، مزه و لذت و نیز شفای بیماری است» . (۱)

جابر بن عبدالله نیز نقل می‌کند که پیامبر (ص) فرمود: «آب زمزم برای کسی که از آن بنوشد، شفاست» . (۲)

صفا و مروه (مَسعی)

صفا: کوهی کوچک در پایین کوه «ابوقبیس» است. این کوه در سمت جنوب شرقی کعبه و به فاصله ۱۳۰متری آن است. سعی نیز از همین نقطه شروع می‌شود.

مروه: کوه کوچکی با سنگ‌های سفید است. این کوه در سمت شمال شرقی کعبه و به فاصله سیصد متری کعبه قرار دارد. این کوه هم‌جوار کوه «قعیقعان» است و نقطه پایان سعی به شمار می‌آید.

><نمایش تصویر

مسعی: به فاصله میان دو کوه صفا و مروه گفته می‌شود. طول و عرض

۱- المعجم الکبیر، طبرانی، ج۱۱، ص ۸۱. منذری در «الترغیب و الترهیب» می‌گوید: راویان این حدیث، ثقه هستند. ج۲، ص ۱۳۵

۲- سنن ابن ماجه، ج۲، ص۱۰۱۸؛ مسند احمد، ج۳، ص۳۵۷. سند این روایت حسن است.

ص:۵۷

آن به ترتیب ۳۹۵ و چهل متر است. سعی میان این دو کوه، از مناسک حج و عمره است. در آیه‌ای از سوره بقره، به نام این دو کوه اشاره شده است:

إِنَّ الصَّفا وَ الْمَرْوَةَ مِنْ شَعائِرِ اللهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلا جُناحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِما (بقره: ۱۵۸)

صفا و مروه از شعائر الهی است؛ بنابراین، هر کس که حج خانه ی خدا و یا عمره انجام دهد، باکی بر او نیست که بر آن دو طواف کند؛ (و سعی صفا و مروه به‌جای آورد) .

هاجر، مادر حضرت اسماعیل (ع) ، نخستین کسی است که میان صفا و مروه سعی کرد. وی به دلیل تمام شدن آب و گریه فرزندش از تشنگی، به دنبال آب رفت. نزدیک‌ترین نقطه به وی، فاصله میان دو کوه صفا و مروه بود. او برای یافتن آب از صفا بالا می‌رفت و آن‌گاه به سمت مروه می‌دوید و تا بالای این کوه می‌رفت. وی می‌خواست از فراز این دو کوه، نقاط دیگر را نیز ببیند تا شاید آبی بیابد. هاجر در دور هفتم دویدن خود بود که از نزدیک فرزندش صدایی شنید. برای اینکه مطمئن شود، نزدیک شد و ناگهان دید آب از زیر پای فرزندش در حال جوشیدن است.

مسعی در بیرون از مسجدالحرام قرار داشت و ساختمانی برای آن ساخته نشده بود. در سال ۱۳۳۹ه. ق و در دوره شریف حسین بن علی، در این نقطه سایبان‌هایی بنا کردند. در سال ۱۳۷۵ه. ق برای نخستین بار، برای این مکان، ساختمانی درست شد و به ساختمان مسجدالحرام پیوست. این اقدام در دوره توسعه اول سعودی‌ها صورت گرفت.

پس از آن، ملک عبدالله بن عبدالعزیز در سال ۱۴۲۸ه. ق، دستور بازسازی مسعی و گسترش آن از سمت شرق را صادر کرد. همچنین برای آسان شدن حرکت مردم، دستور ساخت طبقه سوم را داد.

ص:۵۸

تاریخ ساخت مسجدالحرام

مسجدالحرام، از زمان ساخت کعبه تا صدر اسلام، از صحنی بزرگ تشکیل می‌شد که کعبه در وسط آن قرار داشت. در آن زمان، مسجد دیواری نداشت و خانه‌های مردم مکه پیرامون آن، دیواری را شکل می‌داد. از میان این خانه‌ها راه‌هایی برای رسیدن به مکه وجود داشت. هریک از این راه‌ها به قبایلی منتسب بود که آن راه، از محل آن قبیله یا از کنار آن می‌گذشت. مساحت مسجدالحرام در دوران پیامبر گرامی اسلام (ص) ، از ۱۴۹۰ تا دوهزار متر مربع برآورد شده است.

در دوره‌های بعد، مطاف چندین بار گسترش یافت تا گنجایش جمعیت حاجیان را داشته باشد. در سال ۱۷ه. ق (۶۳۸م) ، عمر بن خطاب خانه‌های پیرامون مسجدالحرام را خریداری و خراب کرد تا زمین‌های آن به مطاف افزوده شود. وی این زمین‌ها را با شن پوشانید و دیواری پیرامون مسجد ساخت. از این پس، چراغ‌های مسجد روی این دیوارها روشن می‌شد. مساحت افزوده شده به مسجد، ۸۶۰متر مربع برآورد شده است. این نخستین عملیات توسعه مسجدالحرام بود.

در سال ۲۶ه. ق (۶۴۶م) ، عثمان بن عفان رواق‌هایی برای مسجد ساخت تا مردم از سایه آن بهره‌مند شوند. مساحت عملیات توسعه‌بخشی وی، ۲۰۴۰ متر مربع برآورد شده است.

در سال ۶۵ه- ق (۶۸۴م) عبدالله بن زبیر پس از پایان ساخت کعبه، به گسترش فراوان مسجدالحرام پرداخت، چنان‌که لازم شد بخشی از مسجد، سرپوشیده شود. مساحت توسعه‌بخشی وی ۴۰۵۰ متر مربع برآورد شده است.

دیگر بار در سال ۹۱ ه. ق (۷۰۹م) ، ولید بن عبد الملك دستور گسترش

ص:۵۹

مسجدالحرام و استحکام بخشی به ساختمان آن را صادر کرد. ستون‌های سنگی از شام و مصر آورده و با صفحه‌های طلایی پوشانده شد. سپس مسجدالحرام را با چوب ساج تزیین شده پوشاندند. همچنین ایوان‌ها بر روی دیوارهای مسجد نیز طاق‌هایی ساختند. در آن زمان، بالاترین طاق را با «فُسَیفَساء» (۱)پوشاندند. مسجد از سمت شرق گسترش یافت و مساحت آن ۲۳۰۰ متر مربع برآورد شده است.

در سال ۱۳۷ه. ق (۷۵۴م) بار دیگر منصور دوانیقی دستور گسترش مسجدالحرام را داد. به دستور وی مسجد با طلا و فسیفساء ترمیم و تزیین شد. گسترش مسجد به فرمان او، ۴۷۰۰ متر مربع برآورد شده است. نخستین کسی که حجر اسماعیل را با سنگ مرمر پوشانید، منصور دوانیقی بود.

در سال ۱۶۰ه. ق (۷۷۶م) مهدی، خلیفه دیگر عباسی، مسجدالحرام را از سمت شرق، شمال و غرب گسترش داد. به دلیل مسیر حرکت سیل در وادی ابراهیم در این منطقه، مطاف از سمت جنوب گسترش نیافت. مساحت بخش توسعه یافته در زمان مهدی، ۷۹۵۰ متر مربع برآورد شده است.

در سال ۱۶۴ه. ق (۷۸۰م) که مهدی عباسی به حج آمد، دستور داد مسیر سیل وادی ابراهیم را تغییر دهند تا مسجد از سمت جنوب نیز گسترش یابد. مساحت این بخش افزوده شده نیز ۲۳۶۰ متر مربع برآورد شده است.

توسعه مسجدالحرام در سال ۲۸۱ه. ق (۸۹۴م) نیز به دست معتضدبالله عباسی صورت گرفت. وی «دارالندوه» را به مسجدالحرام افزود. این مکان،

۱- فسیفسه: قطعه‌هایی کوچک از رخام و مانند آن که با یکدیگر ترکیب شوند و داخل خانه‌ها را با آن زینت دهند. اصل لغت رومی است. لغت‌نامه دهخدا

ص:۶۰

زمینی گسترده در سمت شمال مسجد بود. دارالندوه تالار بزرگی داشت که بزرگان و امیران در آن اقامت می‌کردند. پس از الحاق دارالندوه به مسجد، مناره‌ای در آن ساخته شد. سپس ستون، طاق و رواق‌های ایجاد شده در این بخش، با چوب ساج تزئین شده پوشانده شد. مساحت این بخش افزوده شده، ۱۲۵۰ متر مربع برآورد شده است.

مقتدر بالله، دیگر خلیفه عباسی بود که باب ابراهیم در سمت غربی مسجد را گسترش داد. در این بخش، میان دو خانه زبیده، فضای گسترده‌ای وجود داشت. به این ترتیب، ۸۵۰ متر مربع به مسجد افزوده شد.

در سال ۹۷۹ه. ق (۱۵۷۱م) ، سلطان سلیم عثمانی، کل مسجدالحرام را تجدید بنا کرد، ولی چیزی به مسجد نیفزود. این ساختمان تا به امروز موجود است و به ساختمان عثمانی شهرت دارد.

در سال ۱۳۷۵ه. ق (۱۹۵۶م) ، توسعه‌بخشی اول سعودی‌ها آغاز شد. در این مرحله، مسجدالحرام از همه سو گسترش یافت و ساختمانی زیبا با سه طبقه به آن افزوده شد. همچنین، برای نخستین بار «مسعی» ساخته شد و بازار موجود نیز به مسجدالحرام پیوست. به این ترتیب، مساحت مسجد به ۱۹۳۰۰۰ متر مربع رسید؛ یعنی حدود ۱۵۳۰۰۰ متر مربع افزایش یافت. با این اقدام سعودی‌ها، مسجد گنجایش تقریبی چهارصد هزار نمازگزار را پیدا کرد، در حالی که پیش از این، گنجایش بیشتر از ۵۰ هزار نمازگزار را نداشت.

در سال ۱۴۰۹ه. ق (۱۹۸۹م) ملک فهد، پادشاه وقت عربستان، دستور گسترش مسجدالحرام را داد. به دستور وی، مسجد از سمت غرب از باب العمره تا باب ملک عبدالعزیز، به مساحت بیش از ۷۶۰۰۰ متر مربع توسعه یافت. این مجموع مساحت افزوده شده، در طبقه‌های هم‌کف، دوم و پشت بام بود. با این افزایش مساحت، به گنجایش مسجد حدود ۱۵۲۰۰۰ نمازگزار

ص:۶۱

افزوده شـد. همچنین، در کنار درِ اصـلی – باب ملک فهد – دو مناره ساخته و سه گنبد جدید در بام ساختمان جدید در کنار هم بنا شد. طراحی این بنا به گونه‌ای بود که به کمک ایستگاه تهویه اجیاد خنک شود.

این توسعه‌بخشی، شامل مجهز ساختن میدان‌های اطراف مسجد و سنگ‌فرش کردن آنها با مرمر سفید نیز می‌شد. برای مثال، می‌توان میـدان باب ملک فهـد، باب ملک عبـدالعزیز، میـدان شامیه و میدان واقع در شـرق مسـعی را نام برد. این میدان‌ها حدود ۸۵۸۰۰ متر مربع مسـاحت داشت که برای در برگرفتن ۱۹۰۰۰۰ نمـازگزار کافی بود. به این ترتیب، مساحت کلی مسـجدالحرام با در نظر گرفتن میدان‌ها و بام‌ها، به ۳۵۶۰۰۰ متر مربع رسید و گنجایش بیش از یک میلیون نمازگزار را پیدا کرد.

در سال ۱۴۲۸ه. ق، ملک عبدالله، پادشاه کنونی عربستان، دستور بازسازی مسعی و گسترش آن از سمت شرق به میزان بیست متر را داد. او همچنین دستور ساخت طبقه سوم را داد تا عرض آن چهل متر و مساحت کلی مسعی، از ۲۹۴۰۰ متر مربع به ۷۲۰۰۰ متر مربع افزایش یابد. دو منطقه صفا و مروه با گنبدهای جدید و مناره نیز تجدید بنا شد.

همچنیـن بـه منظـور تخلیـه سـریع مسـعی از زائران، چهـار پلـه‌برقی جدیـد از سـمت مروه راه‌انـدازی شـد. در دو طبقه اول و دوم نیز مسـیرهایی ویژه سـعی بیماران و سالمنـدان ایجاد شد. با این اقدامات، مساحت کل بناهای همه طبقه‌های مربوط به مناطق سـعی و نیز اماکن خدماتی آن، به ۱۲۵۰۰۰ متر مربع رسید.

در سال بعـد، یعنی سال ۱۴۲۹ه. ق، ملک عبدالله دسـتور داد میدان‌های شـمالی مسـجدالحرام تا عمق تقریبی ۳۸۰ متر گسترش یابد. همچنین، تونل‌هایی برای عابران پیاده و ایستگاه‌های خدماتی ایجاد شود که مساحت

ص:۶۲

تقریبی آنها سیصد هزار متر بود. پیش بینی می‌شود گنجایش این مناطق افزوده شده، به ۲۵۰ هزار نمازگزار برسد.

درهای مسجدالحرام

مسجدالحرام، در قرن‌های اولیه فضایی باز و بدون در بود که کعبه در میان آن قرار گرفته بود. پیرامون آن را خانه‌های قبایل احاطه کرده بود و از میان این خانه‌ها راه‌هایی برای رسیدن به این فضای باز و کعبه وجود داشت.

عمر بن خطاب برای نخستین بار در سال ۱۷ه‍. ق، به آبادانی مسجدالحرام پرداخت. پس از وی ساختمان مسجدالحرام تغییراتی کرد و درهای مسجد افزایش یافت. بر اساس برخی از روایت‌ها، شمار درهای مسجدالحرام در دوران خلافت مهدی عباسی و دوران عثمانی، به ترتیب به نوزده و ۲۶ در رسید.

امروزه مسجدالحرام ۱۵۵ در دارد که دسترسی مردم به همه طبقه‌های مسجد را ممکن کرده است. این درها تابلوهای راهنمایی دارد که در

<>نمایش تصویر

ص:۶۳

صورت امکـان ورود نمـازگزاران، بـا چراغ سبز روشن می‌شونـد و در صورت تکمیـل شـدن گنجایش، چراغ‌ها قرمز رنگ می‌شود. هفـت پلـه برقی نیز در اختیـار زائران این مسـجد است. از مجمـوع درهـای مسـجدالحرام، هفـده ورودی به افراد سالمنـد وماننـد آن اختصاص یافته است.

مناره های مسجدالحرام

بنـابر منابع تاریخی، نخستین مناره مسـجدالحرام به هنگام توسـعه این مسـجد به دست منصور دوانیقی، در سال ۱۳۷ه. ق ساخته شده است. پس از وی، مهدی عباسـی سه مناره دیگر برای مسـجد ساخت. معتضد عباسـی نیز به هنگام گسترش مسجد، مناره پنجم را بنا کرد. مناره‌های شـشم و هفتم مسـجد نیز به ترتیب، به دست سـلطان قایتبای و سـلطان سلیم بنا شد. این مناره‌ها در دوره‌های مختلف، مرمت و بازسـازی شـد، ولی در عملیات توسـعه اول سـعودی‌ها، همه این مناره‌ها ویران و هفت مناره بلنـد جایگزین آنها شـد. شـیوه ساخت این مناره‌ها جدیـد و با معماری جدیـد سـعودی متناسب بود. مرحله دوم توسـعه؛ یعنی در زمان ملک فهـد، دو مناره دیگر به مسـجد افزوده شـد و مجموع آنها به نُه مناره رسـید. این مناره‌ها در اطراف مختلف مسـجد بنا شده است که هشت عدد آن، در کنار درهای چهارگانه اصـلی مسجدالحرام قرار دارد، یعنی در دو طرف هر در اصلی، مناره‌ای وجود دارد. این چهار در عبارت است از: بـاب ملـک عبـدالعزیز، بـاب ملـک فهـد، بـاب العمره و باب الفتـح. نهمین مناره نیز در کنار باب الصـفا قرار دارد. ارتفاع هر یک از مناره‌ها ۸۹متر است. (۱)

۱- ارتفاع مناره‌های قدیمی ۳۶ متر بوده است. ر. ک: مجله میقات حج، شماره ۵۴، زمستان ۱۳۸۴. مترجم

ص:۶۴

مشاعر مقدس

اشاره

مکه مکرمه و منطقه پیرامون آن، در برگیرنـده شـماری از اماکن مقدس است که از آنها به مشاعر مقدس یاد می‌شود. مسـلمانان هر ساله برای انجام رکن پنجم اسـلام؛ یعنی حـج به این مشاعر می‌آینـد. در این نوشـتار به معرفی مختصـر موقعیت این مشاعر، مساحت آنها و نیز مهم‌ترین مناسک حاجیان در این مشاعر می‌پردازیم:

۱. منا

اشاره

یکی از مشـاعر مقـدس و نزدیـک‌ترین آنهـا به مسـجدالحرام، منـاست. این مشـعر در سـمت شـرقی مسـجدالحرام و در فاصـله چهار کیلومـتری آن قرار دارد. محـدوده آن از «جمرة العقبه» تـا «وادی محسِّر» است که طـول آن به ۵/۳ کیلومتر می‌رسـد. مساحت آن نیز ۳۵/۶کیلومـتر مربع است. حاجیـان در شب نهم ذیحجه و پیش از حرکت به سوی عرفـات، در این منطقه اقـامت می‌کننـد. آنـان که می‌خواهند دیگر اعمال را نیز زودتر در این مکان انجام

><نمایش تصویر

ص:۶۵

دهند، شب‌های یازدهم و دوازدهم را نیز در این مکان وقوف می‌کنند. در غیر این صورت، شب سیزدهم حاجی در منا وقوف می‌کند. به دستور رسول‌خدا (ص) که در روایت صحیح آمده، در زمان وقوف در منا، خوردن و آشامیدن برای انسان جایز است و سرگرم ذکر و یاد خداوند می‌شود. در منا چند مکان و نقطه مهم عبادی وجود دارد، از جمله:

الف) جمرات

جمرات در زبان عربی، جمع واژه «جمره» است. جمره مکان جمع شدن سنگریزه‌هایی است که به سوی آن پرتاب می‌شود. دلیل این نام‌گذاری، تجمع مردم برای جمع کردن سنگ است. همچنین گفته شده، جمره عبارت است از سنگریزه‌ها. دلیل این نام‌گذاری نیز سنگریزه‌هایی است که به سوی آن پرتاب می‌شود.

رمی جمرات (پرتاب سنگریزه) به زمان حضرت ابراهیم خلیل (ع) باز می‌گردد. زمانی که وی در حال انجام مناسک حج بود، شیطان در کنار

><نمایش تصویر

ص:۶۶

جمره عقبه ظاهر شد. آن حضرت هفت سنگریزه به سوی شیطان پرتاب کرد که ناپدید شد، ولی شیطان بار دیگر در کنار جمره دوم نزد او آمد. این بار هم حضرت ابراهیم (ع) هفت سنگریزه به سوی او پرتاب کرد و شیطان ناپدید شد. در کنار جمره سوم نیز همین اتفاق رخ داد. از آن پس، این سه نقطه از شعائر حج شد. حاجی‌ها در روز عید قربان، به سوی «جمره عقبه» سنگ پرتاب می‌کنند. پس از زوال خورشید در هر روز از ایام تشریق نیز همه حجاج، همه جمره‌های سه‌گانه را هدف سنگریزه‌های خود قرار می‌دهند. (۱)نخست به جمره صغری، سپس میانی و سرانجام به جمره کبری سنگ می‌زنند. حکمت و فلسفه این کار، فرمانبرداری از خداوند، پرستش آن ذات مقدس و سرمشق قراردادن عمل حضرت‌ابراهیم (ع) است. ابن عباس می‌گوید: «به شیطان سنگ می‌زنید و از آیین پدرتان [ابراهیم] پیروی می‌کنید» . (۲)

جمره‌های سه‌گانه یا جمار، در سمت غربی منا واقع شده است. جمره صغری پس از «مسجد خَیف» قرار دارد.

جمره کبری، از نزدیک‌ترین جمره‌های سه‌گانه به مکه است. نام دیگر آن «جمره

عقبه» است. فاصله میان جمره کبری با جمره میانی (وُسطی) ۲۴۰ متر و فاصله جمره میانی از جمره صغری ۱۴۸ متر است. پیش از این به دلیل فزونی یافتن شمار حاجیان، کم بودن فاصله میان آنها و شلوغ بودن، حجاج بسیاری جان می‌باختند یا آسیب می‌دیدند. از این رو، پلی

۱- اهل‌سنت در روزهای ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ ذی‌حجه پس از ظهر و شیعیان از طلوع آفتاب، در این سه روز به رمی جمرات می‌پردازند.

۲- المستدرک علی الصحیحین، حاکم نیشابوری، ج۱، ص ۴۶۶. وی می‌گوید هرچند در صحیحین این روایت نیامده، ولی بر پایه شروط و مبانی مسلم و بخاری این روایت صحیح است.

ص:۶۷

ساخته شد تا از فشار جمعیت کاسته شود، ولی پل نیز نتوانست مشکل را به طور کامل حل کند. پس از پایان موسم حج سال ۱۴۲۶ه. ق، ملک عبدالله دستور داد این پل بازسازی و توسعه داده شود. طرح توسعه این پل، شامل دو تونل زیر زمینی و چهار طبقه روی زمین بود. همچنین، مراکز اضطراری، مراکز بهداشتی، مراکز نجات و مراقبت و نیز نقاطی برای فرود بالگرد در آن تعبیه شد. هر طبقه از این پل، گنجایش حدود ۱۲۵ هزار حاجی را در هر ساعت دارد و پس از تکمیل، برای حدود پانصد هزار حاجی در هر ساعت، گنجایش خواهد داشت. این اقدام به کاهش فشار جمعیت در ورودی و خروجی‌ها و نیز پیرامون حوض‌های جمره، مهم‌ترین نقاط ازدحام جمعیت می‌انجامد.

ب) مسجد خَیف

این مسجد که در نزدیکی جمره صغری و در کوهپایه کوه «صابح» قرار دارد، مسجدی تاریخی است که پیامبر (ص) و انبیای پیش از ایشان در آن نماز

><نمایش تصویر

ص:۶۸

گزارده‌انـد. خلفای مسـلمانان نیز به نماز خوانـدن در آن اهتمام می‌ورزیدند. این مسـجد چندین بار تجدید بنا شد که آخرین آن در دوران ملک فهـد و در سال ۱۴۰۷ه. ق بـود. وی این مسـجد را گسـترش داد، به‌گونه‌ای که امروزه مسـاحت آن به ۳۴۰۰۰ متر مربع رسیده است و گنجایش ۳۵ هزار نمازگزار را دارد. برای مسـجد چهار مناره ساخته شده است که در چهار سـتون مسجد قرار دارند. ارتفاع این مناره‌ها حدود ۴۵ متر است. همچنین برای رفاه حال نمازگزاران، در کنار مسـجد بیش از هزار سرویس بهداشتی ساخته و نیز در وضوخانه‌های آن بیش از سه هزار شیر آب فراهم شده است.

۲. مزدلفه

«مزدلفه» ، نـام مکـانی است که حاجی‌ها پس از حرکت شبانه از عرفه، بایـد در آن وقوف کننـد. دلیل این نام‌گـذاری، ورود شـبانه مردم به این منطقه است. نـام دیگر این مکـان «جمـع» (۱)است. زیرا حاجیـان در آن گردهم می‌آینـد. این نقطه همان مشـعرالحرامی است که در قرآن از آن یاد شده و خداوند فرموده است:

<>نمایش تصویر

۱- برای این مکان در مجموع پنج نام وجود دارد. ر. ک: فرهنگ اصطلاحات حج، محمد یوسف حریری. مترجم

ص:۶۹

لَیسَ عَلَیْکُمْ جُناحٌ أنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّکُمْ فَإِذا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفاتٍ فَاذْکُرُوا اللهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرام (بقره: ۱۹۸)

گناهی بر شما نیست که از فضل پروردگارتان (و از منافع اقتصادی در ایام حج) بهره گیرید (که از منافع حج، پی‌ریزی، اقتصاد صحیح اسلامی است) . و هنگامی که از عرفات کوچ کردید، خدا را نزد مشعرالحرام یاد کنید.

مزدلفه میان منا و عرفات قرار دارد. در میان منا و مزدلفه، وادی محسِّر واقع شده است. فاصله مزدلفه با عرفات، شش کیلومتر و فاصله آن از جنوب شرقی مسجدالحرام هشت کیلومتر است. مساحت این منطقه حدود ۶۳/۹ کیلومتر مربع است. وقوف در مزدلفه در شب دهم ذی‌حجه از واجبات حج است.

۳. مسجد مشعرالحرام

این مسجد در مسیر شماره پنج مزدلفه واقع شده است. تاریخ ساخت مسجد به آغاز قرن سوم هجری قمری بازمی‌گردد. ساختمان مسجد، در توقف‌گاه رسولخدا (ص) پیش از حرکت به سوی منا ساخته شده است. این مسجد چندین بار تجدید بنا شد که آخرین بار در سال ۱۳۹۹ه‍. ق بود. مساحت مسجد به ۵۴۰۰ متر مربع می‌رسد که گنجایش حدود هشتهزار نمازگزار را دارد. در پشت مسجد دو مناره قرار دارد که ارتفاع هر یک از آنها ۴۰ متر است.

۴. وادی محسِّر

این وادی میان منا و مزدلفه و در مرز این دو منطقه قرار دارد. بنابراین، جزئی از منا یا مزدلفه نیست. این وادی از سمت شرق کوه «ثبیر» شروع

ص:۷۰

<>نمایش تصویر

می‌شود. محسِّر، به معنای حسرت دهنده و ناتوان‌کننده است. (۱)دلیل این نام‌گذاری را به زمان ابرهه نسبت می‌دهند؛ زیرا سپاهیان وی این منطقه را با افسوس ترک کردند. (۲)در این مکان، سپاه ابرهه از حرکت به سوی مکه بازماندند و خداوند اصحاب فیل را در این نقطه به هلاکت رساند. در روایت است که پیامبر (ص) به هنگام بازگشت از مزدلفه و رفتن به منا، از این منطقه به سرعت می‌گذشت. مستحب است حاجی نیز با پیروی از شیوه پیامبر (ص) به این سنت عمل کند. (۳)

۵. عرفات

اشاره

بیابان وسیع و همواری است که کوه‌های کمانی شکل بزرگی آن را احاطه کرده است. وادی عُرنه، زه این کمان را تشکیل می‌دهد. عرفات در جنوب شرقی مکه و به فاصله هجده کیلومتری از مسجدالحرام واقع شده

۱- فرهنگ معاصر عربی به فارسی.

۲- محسر، یا بطن محسر یا وادی محسر. بر اساس روایت‌های تاریخی، اصحاب فیل یاران ابرهه در این نقطه شکست خوردند و به هلاکت رسیدند و برای این شکست، حسرت خوردند. فرهنگ اصطلاحات حج

۳- صحیح مسلم، ج۲، ص۸۹۱.

ص:۷۱

است. این منطقه، خارج از محدوده حرم است. وادی عرنه، تنها منطقه‌ای است که میان حرم و عرفات جدایی انداخته است. مساحت این منطقه ۹۵/۱۷ کیلومتر مربع است.

حاجیان، هر ساله در نهم ذیحجه در عرفات به نماز می‌ایستند و نماز ظهر و عصر را پشت سر هم و به صورت شکسته می‌خوانند. سپس تا غروب خورشید به دعا و نیایش می‌پردازند و پس از آن به سوی مزدلفه حرکت می‌کنند.

><نمایش تصویر

وقوف در عرفات، از ارکان حج است. اگر کسی در عرفات وقوف نکند، حج به‌جا نیاورده است؛ زیرا رسول‌خدا (ص) فرموده: «حج، عرفه است» . (۱)

روز عرفه فضیلت والایی دارد. مسلم در صحیح خود از عایشه نقل می‌کند که پیامبر گرامی اسلام (ص) فرمود:

۱- سنن ترمذی، ج۵، ص۴۱۶؛ سنن ابن ماجه، ج۲، ص۱۰۰۳؛ سنن نسائی، ج۵، ص۲۵۶؛ مسند احمد، ج۴، ص۳۰۹. سند این روایت صحیح است.

ص:۷۲

هیچ روزی نیست که خداوند در آن روز بیشتر از روز عرفه، بندگان را از آتش برهاند. او (خدا) در برابر فرشتگان به آنها مباهات می‌ورزد و می گوید: اینها چه می‌خواهند. (۱)

در صحرای عرفه، چند مکان تاریخی وجود دارد که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

الف) جبل الرحمه (کوه رحمت)

این کوه کوچک، در سمت شرقی عرفات و بین راه‌های شماره‌های هفت و هشت قرار دارد و ارتفاع آن از پیرامونش ۶۵ متر است. فاصله این کوه از مسجد «نَمره» ۵/۱ کیلومتر است. در پایین جبل الرحمه صخره‌های بزرگی وجود دارد. در تاریخ آمده است رسولخدا (ص) تا لحظه‌های واپسین روز عرفه، در حالی که روی شتر خویش به سمت قبله وقوف کرده بود، به نیایش پرداخت.

><نمایش تصویر

۱- صحیح مسلم، ج۴، ص۱۰۷.

ص:۷۳

ب) مسجد نمره

این مسـجد در نیمه قرن دوم هجری، در «بطن عُرنه» و در سـمت غرب عرفـات سـاخته شـد و در مرز عرفات قرار دارد. ساختمان این مسـجد چندین بار بازسازی شده و توسـعه یافته است. مساحت مسـجد حدود ۱۱۰۰۰۰ متر مربع است و میـدانی سرپوشـیده نیز به آن می‌پیوندد که مساحت آن هشتهزار متر مربع است. مسجد نمره، گنجایش ۳۵۰ هزار نمازگزار را دارد. دارای شش مناره با ارتفاع هر یک شصت متر، سه گنبد و ده ورودی اصلی است. (این مسجد بیرون از عرفه است)

><نمایش تصویر

۶. وادی عُرنه

از وادی‌های شـهر مکه است که در غرب عرفات و حد فاصل میان عرفات و حرم قرار دارد. بنابراین، وادی عرنه بخشـی از عرفات یا حرم نیسـت. رسولخـدا (ص) خطبه وداع را در این وادی ایراد کرد. سـپس نمـاز ظهر و عصـر را پشت سـر هم و به صـورت شکسـته خواند. همچنین، آن حضرت تا غروب خورشید کنار صخره‌ها توقف کرد.

ص:۷۴

میراث تاریخی و جغرافیایی مکه

اشاره

نام برخی اماکن تاریخی و جغرافیایی شهر مکه، یادآور رویدادهای دوران رسولخدا (ص) و اصحاب بزرگوار ایشان است. در اینجا به مهم‌ترین آنها اشاره می‌کنیم:

۱. مسجد تنعیم

این مسجد، در شمال محدوده حریم مکه و در مسیر مدینه منوره قرار گرفته و نزدیک‌ترین مکان خارج از حرم، نسبت به مسجدالحرام است. مسجد تنعیم در فاصله تقریبی ۵/۶کیلومتری از مسجدالحرام قرار گرفته است. رسول‌خدا (ص) به عبدالرحمان بن ابوبکر دستور داد با خواهرش، عایشه به تنعیم بروند و برای عمره از آنجا مُحرم شوند. این واقعه در سال نهم هجری قمری و در حجهٔ الوداع رخ داد. از این‌رو، این مسجد به «مسجد سیده عایشه» نیز مشهور است.

><نمایش تصویر

ص:۷۵

«محمد بن علی شافعی» ، بنیان‌گذار مسـجد تنعیم است. پس از وی نیز این مسجد چندین بار تجدید بنا شد که آخرین بار در دوران ملک فهد، پادشاه وقت عربسـتان بود. این مسـجد بزرگ دو مناره و گنبدی بزرگ دارد. مساحت ششـهزار متر مربعی مسجد، امکان نمازگزاردن حدود ۱۵۰۰۰ نفر را در این مسجد فراهم کرده است. وضو خانه، مکان‌هایی برای غسل و احرام و پارکینگ خودرو، از خدماتی است که در کنار مسجد ایجاد شده است. مساحت مسجد و مراکز خدماتی پیرامون آن، ۸۴۰۰۰ متر مربع است.

۲. مسجد جِعرانه

این مسجد، در بخش شمال شرقی مکه و در نزدیکی مسیر طائف (سیل) قرار گرفته است. فاصله مسجد تا مسیر طائف ۵/۹ کیلومتر و از مسجد ۲۲ کیلومتر فاصله دارد. این مسجد در نقطه‌ای ساخته شده که

><نمایش تصویر

ص:۷۶

پیامبر اکرم (ص) در آنجا محرم شد. آن حضرت پس از بازگشت از غزوه طائف، در شب چهارشنبه، دوازده شب مانده به پایان ماه ذیقعده عام‌الفتح، در این نقطه احرام بست. این مسجد نیز در دوره‌های گوناگون، چندین بار تجدید بنا شد که آخرین بار در دوران ملک خالد بن عبدالعزیز بود. این مسجد ۱۶۰۰ متر مربع مساحت و برای هزار نمازگزار گنجایش دارد.

۳. مسجد بیعت

مسجد بیعت، در نزدیکی منا و در سمت راست پل جمرات قرار گرفته است. این مسجد که به سمت مسجدالحرام واقع شده، در فاصله تقریبی پانصد متری جمره عقبه قرار دارد. این مسجد، نخست در یکی از دره‌های کوه «ثبیر» بود، ولی پس از توسعه پل جمرات و مناطق پیرامون آن، آشکارتر و از کوه جدا شد، [زیرا با توسعه پل، بخش‌هایی از این کوه ویران شد.] و در آخرین نقطه پل جمرات قرار گرفت.

منصور دوانیقی در سال ۱۴۴ه. ق (۷۶۱م) این مسجد را ساخت. دلیل وی برای انتخاب این نقطه، عقد پیمان عقبه اول و دوم میان پیامبراکرم (ص) و انصار در این مکان بود. این مسجد نیز چندین بار بازسازی شده است.

><نمایش تصویر

ص:۷۷

ساختمان کنونی آن همان است که به دستور سلطان عبدالمجیدخان عثمانی، در سال (تقریباً ۱۲۵۰ه‍- . ق) بنا شده است. این مسجد مستطیلی شکل، از شرق به غرب ۲۵ متر طول دارد. عرض آن از شمال به جنوب نیز حدود پانزده متر است. مساحت این مسجد ۳۷۵ متر مربع است.

مسجد بیعت، دو شبستان دارد؛ یکی شبستان (رواق) قبله، با چهار ستون مربع است که بر بالای هر یک از این ستون‌ها، پنج طاق نوک تیز وجود دارد و شبستان دیگر در قسمت انتهایی مسجد است. این شبستان، امروزه به شکل سکو مانند، بالاتر از سطح مسجد قرار دارد. حکومت عربستان کوشیده سبک معماری سنتی مسجد را حفظ کند.

۴. مسجد جنّ

این مسجد در منطقه حجون در جنوب شرق «مقبره معلاة» و در فاصله نهصد متری شمال مسجدالحرام واقع شده است. دلیل نام‌گذاری این مسجد را دیدار طایفه‌ای از جن با پیامبر (ص) در این مکان نقل کرده‌اند.

><نمایش تصویر

ص:۷۸

زمانی که این دیدار به پایان رسـید، ابن مسعود این نقطه را با خطکشی نشانه‌گذاری کرد. آن حضرت نیز به وی فرمود: «از این خط رد نشو!» (۱)نـام دیگر این مسـجد «حرس» است. دلیـل این نام‌گـذاری نیز، دیـدار نیروهـای گشتی و نگاهبانان با هم، در این منقطه است. زمانی که فرمانده گشتی‌ها طواف خود را انجام می‌داد، در این نقطه می‌ایستاد تا دوستان و نیروهایش به او بپیوندند.

این مسـجد تا پیش از نیمه اول قرن سوم هجری مشـهور بود و ساختمان آن چنـدین بار بازسازی شـد. آخرین بار ملک فهد در سال ۱۴۲۱ه. ق این مسجد را مرمّت کرد.

۵. مسجد شجره

مسجد شجره، در منطقه حجون و در سمت راست درِ جنوبی مقبره

><نمایش تصویر

۱- سنن ترمذی، ج ۴، ص ۲۲۳. ترمذی این حدیث را صحیح غریب می‌داند.

ص:۷۹

معلاةٔ [یا جنـهٔ المعلا] قرار دارد. این مسـجد در نزدیکی مسـجدالجن است و از مسـجدالحرام هفتصد متر فاصـله دارد. سـر در شـرقی مسـجد، به سـمت خیابان مسـجدالحرام باز می‌شود. دلیل نام‌گذاری مسـجد به شجره آن است که پیامبراکرم (ص) درختی را که در این مکـان بود، نزد خود خوانـد. پیـامبر (ص) درباره شـهادت دادن به پیامبری ایشان مطلبی از درخت پرسـید. پس از آن، درخت به دستور پیامبر (ص) به جای خود بازگشت. (۱)این مسجد در زمان ملك فهد، در سال ۱۴۲۱ه. ق تجدید بنا شد.

۶. مسجد رایت

این مسـجد، در سـمت چپ مسـیر مسـجدالحرام به سـمت قبرسـتان معلا و در «جودریه» قرار دارد. در سـمت شـرقی مسجد، به سوی خیابـان مسـجدالحرام بـاز می‌شود و فاصـله آن از مسـجدالحرام پانصـد متر است. به دلیل قرار گرفتن مسـجد در طرح توسـعه خیابان مسجدالحرام، این

<>نمایش تصویر

۱- مسند ابویعلی، ج۱، ص ۱۹۱. هیثمی نیز در مجمع الزوائد، سند این روایت را حسن می‌داند. ر. ك: ج۹، ص ۱۰

ص:۸۰

مسجد از سمت شمال کمی جابه‌جا شد.

دلیل نام‌گذاری این مسجد به رایت، استقرار رایت (پرچم) رسولخدا (ص) در این مکان، به هنگام فتح مکه است. رسولخدا (ص) در اینجا نماز گزارده است. عبدالله‌بن عبیدالله بن عباس، در قرن سوم هجری قمری، برای نخستین بار این مسجد را ساخت. این مسجد نیز در دوره‌های گوناگون چندین بار بازسازی شده است. ساختمان کنونی مسجد، مربوط به بازسازی صورت گرفته در سال ۱۴۰۴ه. ق به دستور ملک فهد است.

۷. مسجد اجابت

(۱)در کوی «معابده» ، واقع در شمال مسجد «ملک عبدالعزیز» واقع شده است. مسجد اجابت، در دره «آل‌قنفذ» و در شمال شرقی

><نمایش تصویر

۱- در مدینه نیز مسجدی به همین نام وجود دارد. مترجم

ص:۸۱

مسجدالحرام قرار گرفته و فاصله‌اش با این مسجد، ۵/۲کیلومتر است. گفته می‌شود رسولخدا (ص) در این مکان نماز گزارده است. این مسجد نیز پس از چندین بار بازسازی، آخرین بار در زمان ملک فهد، پادشاه وقت عربستان، تجدید بنا شد.

۸. معلا

معلا، از زمان رسولخدا (ص) ، گورستان اصلی شهر مکه به شمار می‌رفته است. این قبرستان در شمال مسجدالحرام و به فاصله ۲۷۰۰ متری از آن و در منطقه حجون قرار دارد. مساحت تقریبی مسجد صدهزار متر مربع است. پیکر هزاران تن از مکیان و کسانی که در این شهر جان داده‌اند، در این گورستان دفن شده است. گفتنی است شمار فراوانی از اصحاب رسولخدا (ص) نیز در این قبرستان دفن شده‌اند، از جمله: ام‌المؤمنین خدیجه (س) ، عبدالله بن زبیر و مادرش اسماء دختر ابوبکر.

امام احمد، طبرانی و دیگران از ابن عباس روایتی نقل کرده‌اند که

><نمایش تصویر

ص:۸۲

می گوید: «وقتی رسولخدا (ص) به این مقبره آمد، فرمود: «چه قبرستان خوبی است» . (۱)

در مکه قبرستان‌های دیگری نیز وجود دارد که مقبره «عدل» و «شرایع» از مشهورترین آنها است.

۹. آرامگاه ام المؤمنین میمونه

میمونه، دختر «حارث هلالیه» ، در وادی «سَرِف» و در سال هفتم هجری با رسول اکرم (ص) ازدواج کرد. پیامبر، آن زمان در راه به جا آوردن عمرةالقضا بود. میمونه پنجاه سال پس از این ازدواج، در همین مکان از دنیا رفت. اکنون قبر او در کوی «نواریه» میان مکه و «جموم» واقع شده است. این آرامگاه در شمال مسجد تنعیم و به فاصله ۵/۱۱کیلومتری آن قرار دارد. امروزه این آرامگاه که در کنار جاده مدینه قرار گرفته، با دیواری محصور شده است.

۱۰. کوه حِرا

در شمال شرقی مسجدالحرام و در مسیر طائف (سیل) ، کوهی به نام

><نمایش تصویر

۱- مسند احمد، ج۱، ص۳۶۷؛ المعجم الکبیر، طبرانی، ج۱۱، ص ۱۱۱.

ص:۸۳

حرا وجود دارد. این کوه که در چهار کیلومتری مسجدالحرام واقع شده، حدود ۲۸۱ متر از پیرامون خود بلندتر و مساحت آن پنج کیلومتر مربع است. قله کوه، شبیه کوهان شتر است.

در قله کوه، غار حرا که شکافی در دل کوه است، واقع شده و درِ این غار به سمت شمال باز می‌شود. در دیواره سمت قبله غار، شکاف‌هایی است که مسجدالحرام از آن دیده می‌شود. طول غار حدود سه متر و عرض آن بین ۵/۱ تا دو متر و ارتفاع آن به اندازه قد یک انسان متوسط است.

رسولخدا (ص) پیش از بعثت، به این غار می‌آمد و چند روز در آن اعتکاف می‌کرد تا خدا را پرستش کند. در همین غار، آیات سوره مبارکه علق، برای نخستین بار بر آن حضرت نازل شد و جبرئیل گفت: اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ الَّذِی خَلَقَ ؛ «بخوان به نام پروردگارت که (جهان را) آفرید!» (علق:۱)

۱۱. کوه ثور

کوه ثور، در جنوب مسجدالحرام و به فاصله چهارکیلومتری آن واقع شده است. این کوه از سمت شرق بر کوی «النسیم» و از سمت غرب بر

<>نمایش تصویر

ص:۸۴

«بطحاء قریش» مشرف است. در سمت شمال کوه نیز «کوی الهجره» قرار دارد. درباره نام‌گذاری این کوه گفته‌اند، کوه به گاوی شباهت دارد که به جنوب روی کرده است. این کوه نسبتاً دایره‌ای شکل، ده قله نوک تیز دارد که ارتفاع بلندترین آنها از پایین کوه، به ۴۵۸ متر می‌رسد. مساحت این کوه ده کیلومتر مربع است.

در بالاترین نقطه قله کوه، غار ثور واقع شده است. رسولخدا (ص) هنگام هجرت از مکه به مدینه به همراه ابوبکر، سه روز در این غار پنهان شد. در جلو و پشت غار، فضایی به اندازه دو متر مربع وجود دارد.

۱۲. کوه ابوقبیس

از مشهورترین کوه‌های مکه است که از سمت شرق، بر مسجدالحرام مشرف شده است. این کوه به کوه صفا می‌پیوندد و ارتفاع آن از پیرامونش ۱۲۰ متر است. روایت است که نخستین کوه آفریده شده بر روی زمین، «کوه ابوقبیس» است و دیگر کوه‌ها از آن منشعب شده است. (۱)این کوه در دوران جاهلیت به «امین» شهرت داشت؛ زیرا خداوند در جریان طوفان نوح (ع) ، حجرالاسود را در دل این کوه به امانت گذاشت. (۲)

۱۳. کوه قُعَیقعان

قعیقعان، کوهی بزرگ و مشرف بر مسجدالحرام است. این کوه که در شمال و شمال غربی مسجد واقع شده، از شمال تا حجون، از غرب تا چاه «طُوی» و از جنوب تا «حارة الباب» و «شبیکه» امتداد می‌یابد. امروزه

۱- شعب الایمان، بیهقی، ج۳، ص۴۳۲.

۲- هیثمی در جلد ۳ مجمع الزوائد ص۲۴۳ می‌نویسد: «این روایت را طبرانی در المعجم الکبیر آورده است و رجال آن ثقه هستند» .

ص:۸۵

این کوه به بخش‌هایی تقسیم شده است که از جمله آنها: «کوه هندی» ، «عبادی» ، «سلیمانیه» و «فلق» را می‌توان نام برد. ارتفاع این کوه از پیرامون خود ۱۱۰ متر است.

به دو کوه ابوقبیس و قعیقعان، «اخشبَی مکه» (۱)نیز گفته می‌شود. مسلم و بخاری روایت می کنند:

فرشته‌ای که بر کوه‌ها موکل است، نزد رسولخدا (ص) آمد. آن حضرت در حال بازگشت از طائف بود. فرشته به رسولخدا (ص) سلام کرد و گفت: «ای محمد! اگر اراده کنی اخشبان را بر سر آنها فرود می‌آورم» .

رسولخدا (ص) فرمود: امیدوارم خداوند از نسل اینان، انسان‌هایی را به دنیا آورد که خداوند بی‌همتا را بپرستند و ذره‌ای به او شرک نورزند. (۲)

۱۴. محصِّب [شنزار]

این منطقه، در میان حجون و منا و به فاصله دو کیلومتری شمال مسجدالحرام قرار دارد. محصِّب، به معنای گردآورنده سنگریزه است. دلیل این نام‌گذاری، جمع شدن سنگریزه‌ها در این منقطه، پس از هربار سیل بوده است. همچنین به آن «خَیف بنی کنانه» ، «ابطح» و امروزه «معابده» می گویند. قریش در محصِّب، پیمان تحریم

بنی‌هاشم و محاصره آنان در شعب ابی‌طالب را بست. رسولخدا (ص) در روز فتح مکه و نیز در حجهٔالوداع وارد محصِّب شده است.

ابوهریره نقل می کند:

رسولخدا (ص) روز پس از قربانی کردن در منا، به ما فرمود:

۱- تثنیه اخشب و به معنای دو کوه ناهموار و دشوار. ر. ك: فرهنگ اصطلاحات حج، ذیل واژه اخشبان . دلیل نگاشتن واژه به صورت اخشبی، مضاف شدن آن به کلمه مکه است. مترجم

۲- صحیح بخاری، ج ۴، ص ۸۳؛ صحیح مسلم، ج ۵، ص ۱۸۱.

ص:۸۶

ما فردا وارد خیف بنی‌کنانه می‌شویم؛ جایی که [قریش] برای کفرورزی سوگند خورده‌اند. قریش و کنانه در این مکان هم‌پیمان شدند تا با بنی‌هاشم و بنی‌عبدالمطلب (یا بنی‌المطلب) پیمان زناشویی نبندند و با آنان بیعت نکنند، مگر اینکه آنها محمد (ص) را تحویل قریش دهند. (۱)

۱۵. حُنَین

از وادی‌های مکه مکرمه است که در سمت شرقی آن و در فاصله ۳۶ کیلومتری مسجدالحرام واقع شده است. این مکان، امروزه «وادی شرایع» نامیده می‌شود. نبرد حنین میان سپاه اسلام با هوازن در سال فتح مکه، در اینجا رخ داده است.

۱۶. چاه طُوی

از چاه‌های مشهور مکه که در کوی «جرول» و در برابر زایشگاه این شهر قرار گرفته و در سمت شمال غربی مسجدالحرام و در فاصله ۱۳۰۰ متری آن واقع شده است. در صحیح مسلم و بخاری می‌خوانیم:

وقتی رسولخدا (ص) وارد مکه شد، شب را در کنار این چاه سپری کرد تا نماز صبح را در اینجا بخواند، سپس با آب این چاه غسل کرد و وارد مکه شد. (۲)

۱۷. چشمه زبیده

این چشمه که آب گوارایی دارد، از وادی نعمان در ۳۶کیلومتری مسجدالحرام، از مسیر «طائف الهدا» ، سرچشمه می گیرد. سپس از عرفات، مزدلفه و منا می گذرد تا به مکه برسد. این چشمه را زبیده، همسر

۱- صحیح بخاری، ج۲، ص۱۵۸؛ صحیح مسلم، ج۴، ص۸۶.

۲- صحیح بخاری، ج۲، ص ۱۵۴؛ صحیح مسلم، ج ۴، ص ۶۲.

ص:۸۷

هارون الرشید در سال ۱۷۴ه‍. ق (۷۹۱م) جاری کرد. اهل مکه حدود ۱۲۰۰ سال از این چشمه سیراب می‌شدند. حاکمان نیز به آن توجه ویژه‌ای داشتند و به اصلاح و مرمت آن پایبند بودند. مجرای چشمه تغییر کرد و به لوله‌های بزرگ مبدل شد. در سال ۱۴۲۱ه‍. ق ملک عبدالله بن عبدالعزیز، پادشاه کنونی عربستان و ولیعهد وقت این کشور، دستور مطالعه و پژوهش برای نوسازی چشمه و بهره‌گیری از آب آن را صادر کرد.

سیل در مکه

سیل‌های ویرانگر مکه شهرت دارد، زیرا مکه در دره‌ای قرار دارد که اطراف آن را کوه‌ها احاطه کرده‌اند. حجون و معلا در بالا و مسفله و شبیکه در>< نمایش تصویر

بخش پایینی مکه قرار دارند. با باریدن باران‌های تند، آب‌ها از بخش‌های بالایی مکه به بخش‌های پایینی روانه و تا مسجدالحرام سرازیر می‌شود. گاه این سیل‌ها به شهر بسیار آسیب می‌زنند. از مشهورترین سیل‌های این شهر، سیل «ام‌نهشل» است که در زمان عمر وارد مسجدالحرام شد و مقام حضرت ابراهیم (ع) را از جا کند و به مسفله برد. این سیل، عمر را

ص:۸۸

به ساخت سد «الردم» مصمم کرد. ردم، به معنای خاک ریختن است؛ زیرا عمر با خاک، حوضچه‌های ایجاد شده از سیل را پر کرد. این سد تا زمان جاری شدن سیل «ابن حنظله» در سال ۲۰۲ه‍- ق پابرجا بود، ولی با جاری شدن این سیل، ویران شد. این بار نیز برای جلوگیری از آثار زیان‌بار سیل، چند سد ایجاد شد و این سدها توانست تا اندازه‌ای از شدت سیل بکاهد.

در سال ۱۰۳۹ه‍- ق، سیل دیگری در مکه جاری و وارد مسجدالحرام شد. این بار مسجدالحرام پر از آب شد و آب تا طاق‌های قندیل‌های مطاف بالا آمد. این سیل چنان شدید بود که به اندازه دو ذراع، از قفل در کعبه نیز بالاتر آمد و بخش‌های بزرگی از کعبه فروریخت. در پی این حادثه، سلطان مراد عثمانی دستور بازسازی جدی کعبه را داد.

این آخرین بنای کامل کعبه است که تا به امروز پابرجا مانده است. در سال ۱۳۷۵ه‍- ق ملک سعود بن عبدالعزیز دستور گسترش مسجدالحرام را صادر کرد. در این مرحله از توسعه مسجد، تونلی در پشت مسعی احداث شد تا سیل‌ها و آب‌های فراوان را به سمت مسفله

<>نمایش تصویر

ص:۸۹

هدایت کند.

تونلهای مکه مکرمه

شهر مکه و مشاعر مقدس، از شبکه‌ای عظیم از تونل‌ها برخوردار است، به گونه‌ای که این شهر را به پیشرفته‌ترین و جدیدترین شهرهای جهان تبدیل کرده است. این شهر ۶۰ تونل دارد که طول تقریبی مجموع آن‌ها ۳۲ کیلومتر است. از این میان، ده تونل به عبور پیاده‌ها اختصاص یافته است. این تونل‌ها منطقه مسجدالحرام را به مشاعر مقدس و محله‌های گوناگون مکه ارتباط می‌دهد. از این رو، عبور و مرور در این شهر روان و آسان است.

این تونل‌ها بر اساس جدیدترین شاخص‌های علمی و هندسی جهان ساخته شده و افزون بر زیبایی، از همه تجهیزات ایمنی، بهداشتی، سیستم‌های نورپردازی، تهویه، آتش نشانی، ژنراتور و پله‌های برقی برخوردار است.

><نمایش تصویر

ص:۹۰

مشاغل در مکه

اشاره

در شهر مکه، حرفه‌هایی وجود دارد که ریشه تاریخی کهن دارد؛ حرفه‌هایی که مایه فخر و مباهات یک قبیله یا گروه به شمار می‌آمد؛ زیرا این حرفه‌ها در خدمت مسجدالحرام و زائران آن بودند. قدمت برخی از آنها حتی به پیش از اسلام نیز می‌رسد. مشهورترین این حرفه‌ها عبارتند از:

۱. پرده‌داری و کلیدداری

این حرفه، ویژه خدمت به کعبه مشرفه است که برای باز و بسته کردن درِ کعبه به وجود آمده است. نخستین فردی که به این حرفه اشتغال داشت، حضرت اسماعیل (ع) بود. سپس این سمت به قصی ابن کلاب، جد چهارم رسول‌خدا (ص) رسید. پس از وی، بنی‌عبدالدار، از قبایل قریش این مسئولیت را عهده‌دار شدند. پس از فتح مکه در سال هشتم هجری، این کلید به دست عثمان بن طلحه بود.

رسولخدا (ص) کلید را از او گرفت تا وارد کعبه شود. پس از اینکه پیامبر از کعبه بیرون آمد، عباس، عموی پیامبر از آن حضرت خواست، کلید را به او بدهد تا در کنار سقایت حج، به کلیدداری کعبه نیز مشغول باشد. خداوند در این‌باره آیه‌ای نازل کرد و فرمود:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَماناتِ إِلى أَهْلِها (نساء: ۵۸)

خداوند به شما فرمان می‌دهد که امانت‌ها را به صاحبانش بدهید.

پس از نزول این آیه، رسولخدا (ص) عثمان بن طلحه را فراخواند و کلید را به او بازگرداند و فرمود:

ای بنی‌طلحه! کلید را برای همیشه بگیرید و جز انسان ستمگر، کسی این

ص:۹۱

(پرده‌داری کعبه) را از شما نخواهد گرفت. (۱)

پس از عثمان بن طلحه، پسر عمویش، شیبهٔ بن عثمان‌بن ابی‌طلحه این کار را ادامه داد. «شیبیون» به وی منسوب هستند. این مسئولیت تـا به امروز در دست نماینـده بنی‌شـیبه قرار دارد. کلیـد درِ کعبه چهـل سـانتی‌متر است و در گنجه‌ای طلاـکوب نگهـداری می‌شـود. کارخـانه تولیـد پرده کعبه، هر سال این گنجه را می‌سازد و بر روی آن آیه ۵۸سوره ی نساء نوشـته شده است. گفتنی است درِ کعبه سالانه دو بار برای شست‌وشو باز می‌شود.

۲. سقایت

ایـن حرفـه، آب‌رسـانی و تهیـه آب برای حاجیـان اسـت. ریشـه ایـن حرفـه نیز بـه زمـان بنی‌هـاشم بـن بنی‌عبـدمناف می‌رسـد. آنـان حوضـچه‌هایی از پـوست ایجـاد می‌کردنـد و در فضـای پیرامـون کعبـه قرار می‌دادنـد. آب این حوض‌هـا را نیز از آب‌هـای گـوارای چاه‌هـای اطراف تهیـه می‌کردنـد و بـا مشـک و ظرف‌هـای دیگری بـه نـام «مزواد» می‌آوردنـد. پس از حفر چـاه زمزم بـه دسـت عبدالمطلب، وی آب مورد نیاز را از این چاه تهیه می‌کرد. فرزندش عباس، عموی پیامبر پس از وی عهده‌دار این مقام شد. حضـرت محمد (ص) در موسم حج دید که آنان از زمزم آب می‌کشند تا حاجیان را سیراب کنند. آن‌گاه خطاب به آنان فرمود:

ای بنی‌عبدالمطلب! اگر نبود [بیم آن] که مردم این سمت را از شما بگیرند، من نیز همراه شما از زمزم آب می‌کشیدم. (۲)

این حرفه در دست بنی‌عبـدالمطلب بود تا اینکه بنی‌عباس سـرگرم خلافت شدنـد و این کار را به فراموشـی سپردنـد. از آن پس، آل زبیر

۱- مجمع الزوائد، هیثمی، ج۳، ص۲۸۵ به نقل از المعجم الکبیر، ج۱۱، ص ۹۸.

۲- صحیح مسلم، ج۲، ص ۴۲.

ص:۹۲

این سـمت را به عهـده گرفتنـد و برای مـدت زمانی به این حرفه مشـغول بودند. با بالارفتن شـمار حاجیان، دیگران نیز در این کار به آنان یاری می‌رساندند. کسانی را که به این حرفه اشتغال داشتند، زمازمه [مفرد آن: زمزمی] می‌نامیدند.

هریـک از این آب‌رسانـان، مکانی در مسـجدالحرام داشـتند که ظرف‌های خود را آنجا می‌گذاشـتند. این ظرف‌ها با نام‌های «زوراء» (نوعی قدح نقره‌ای) ، «دورق» (کوزه بی‌دسـته) و «طاسهٔ» (کاسه) مورد استفاده آنان بود. آنان ظرف‌های خود را از آب چاه زمزم پر و میان حاجیان توزیع می‌کردند.

در سال ۱۴۰۳ه. ق، دفتری ویژه زمزمی‌ها در مکه ایجاد شـد. هـدف از تأسـیس این دفتر، سامان‌دهی آب‌رسانی به حاجیان بود تا از این پس، آب به کمک آب‌رسانان سیار، به محل اقامت حاجیان فرستاده شود.

۳. طَوّافَه (طوافدهنده)

این واژه مشتق «طَوّاف» است. «طوافه» و «مُطَوِّف» ، به فردی گفته می‌شود که آموزش عملی آموزه‌ها و مناسک حج به حاجیان را به عهده دارد و به آنان خدمات می‌دهد. این شغل نیز از حرفه‌های کهن است. از دیرباز، شماری از مردم مکه به این کار اهتمام داشتند و فرزندانشان جانشین آنها می‌شدند.

در دوره مملوکی‌ها، برای نخستین بار این شغل به رسمیت شناخته و برای آن حقوق تعیین شد. چون سلطان قایتبای در سال ۸۸۴ ه‌- ق به حج آمد، قاضی ابراهیم بن ظهیره، وی را طواف داد. پس از وی این حرفه گسترش یافت و از راهنمای دینی، به میزبان حاجیان تبدیل شد. آنان افزون بر آموزش مناسک حج به زائران، اسکان و فراهم کردن وسایل

ص:۹۳

نقلیه برای آنها را نیز به عهده داشتند. این مسئولیت در درجه اول به قضات و فقیهان واگذار می‌شد. پس از آنان، بزرگان و معتمدان به این مقام می‌رسیدند. این حرفه مراحل گوناگونی را پشت سر گذاشته است. حتی در برخی دوران‌ها، طواف‌دهنده‌ها به کشورهای اسلامی سفر می‌کردند تا برای آموزش مناسک حج و مانند آن، با حاجیان قرارداد ببندند. رفته‌رفته با گسترش طواف‌دهنده‌ها، بیشتر حاجی‌ها می‌دانستند در مکه، افرادی منتظر ورود آنان و پذیرش میزبانی و خدمت‌رسانی به آنان هستند.

در دوره ملک عبدالعزیز آل سعود، برای نخستین بار، در سال ۱۳۵۵ه- . ق، اساس‌نامه موقت طواف‌دهنده‌ها تنظیم شد. این نخستین آیین‌نامه‌ای بود که در آن، این شغل به طور دقیق معرفی می‌شد و وظایف و ویژگی‌های طواف‌دهنده، همچنین مأموریت‌های سپرده شده به وی و سازوکار تعامل و خدمت‌رسانی در آن تبیین شده بود. در سال ۱۳۶۷ه- . ق، این اساس‌نامه به کلی تغییر کرد.

در سال ۱۳۹۸ه- . ق، ریاست کل امور مسجدالحرام و مسجد نبوی، اداره‌ای ویژه سازماندهی این خدمات تأسیس کرد. از مأموریت‌های این اداره عبارت است از: سازماندهی کار بازرسان و طواف‌دهنده، تربیت و توجه دادن آنان به ضرورت پایبندی به آداب اسلامی در برخورد با حاجیان و نیز صدور مجوز انجام این فعالیت برای داوطلبان.

ص:۹۴

نهادهای علمی و فرهنگی

اشاره

در شـهر مکـه، شـماری نهـاد علمی و فرهنگی مشـغول فعـالیت اسـت. ایـن نهادهـا در زمینه‌هـای علمی و فرهنگی فعـالیت می‌کنـد؛ برجسته‌ترین اینها عبارت است از:

۱. سازمان ارتباطات جهان اسلام

ح(۱)سازمانی جهانی، جامع و اسلامی که در سال ۱۳۸۱ه- . ق (۱۹۶۲م) تأسیس شد. مقر این سازمان در «ام الجود» شهر مکه است. مساحت ساختمان آن ۵۳ هزار متر مربع است و در جاده قـدیم جـده قرار دارد. این نهاد از یک ساختمان پنـج طبقه، شامل ساختمان اجلاس‌ها، مسجد، کتابخانه و انبار تشکیل شده است.

این نهاد اسلامی از چند انجمن و شورا تشکیل می‌شود:

الف) هیئت امنا؛ (۲)این هیئت، بالاترین رده این سازمان است. همه طرح‌ها و فعالیت

هـای دبیرخـانه سازمـان، زیر نظر هیئـت امنـا انجـام می‌شـود. ایـن شـورا شـصت عضـو دارد که از شخصـیت‌های برجسـته اسـلامی و نمایندگان ملت‌ها و اقلیت‌های مسلمان هستند. تعیین اعضا نیز با تصمیم و تصویب این هیئت صورت می‌گیرد.

ب) شورای عالی جهانی مساجد: (۳)این شورا نهادی اعتباری است که برای فعال کردن نقش مساجد و حفظ و پاسداری از قداست آن می‌کوشد. این شورا چهل عضو دارد که از سراسر جهان اسلام انتخاب می‌شوند.

۱- رابطهٔ العالم الاسلامی.

۲- المجلس التأسیسی.

۳- المجلس الاعلی العالمی للمساجد.

ص:۹۵

ج) انجمن اسلامی امداد رسانی جهانی: (۱)این انجمن، نهادی خیریه و اسلامی است و خدمات گوناگونی عرضه می کند که برخی از آنها عبارت است از: امداد، آموزش و خدمات اجتماعی و بهداشتی در بیشتر کشورهای جهان. این خدمات از طریق دفاتر نمایندگی انجمن در ۹۵ کشور صورت می گیرد.

د) انجمن جهانی اعجاز علمی قرآن و سنت. (۲)

ه) مجمع فقه اسلامی: (۳)این مجمع، از مجموعه‌ای گزینش شده از فقهای جهان اسلام تشکیل شده است.

و) موسسهٔ مکه: (۴)این نهاد نیز مسئولیت رسیدگی به یتیمان جهان اسلام را بر عهده دارد. در حال حاضر، بیش از بیست هزار یتیم در تکفل این مؤسسه قرار دارند.

۲. بنیاد تحقیقات حج خادم الحرمین الشریفین (۵)

این بنیاد، در سال ۱۳۹۵ه-. ق فعالیت خود را به عنوان واحدی پژوهشی، وابسته به دانشگاه ملک عبدالعزیز جده آغاز کرد. در سال‌های آغازین، همه فعالیت این بنیاد، صرف گردآوری اطلاعات و داده‌های کامل درباره جنبه‌های گوناگون حج و حج گزاران و نیز وضعیت خدمات رفاهی عرضه شده به حاجیان می‌شد تا تصویری روشن و دقیق از شرایط موجود ارائه دهد و در مرحله پس از آن، به ارتقای نقاط قوت و از بین

۱- هیئة الاغاثة الاسلامیة العالمیة.

۲- الهیئة العالمیة للإعجاز العلمی فی القرآن و السنة.

۳- المجمع الفقهی الاسلامی.

۴- مؤسسة مکة المکرمة.

۵- معهد خادم الحرمین الشریفین لأبحاث الحج.

ص:۹۶

بردن نقاط ضعف اقدام کند.

در سال ۱۴۰۱ه‍- . ق، هیئت دولت عربستان، با تأسیس بنیاد تحقیقات حج موافقت کرد. از این پس، این بنیاد به نهادی مشورتی - تخصصی برای کمیسیون عالی حج و دیگر ارگان‌های فعال در زمینه امور حج در آمد. در مصوبه هیئت دولت، این اهداف برای بنیاد تحقیقات حج تعیین شده است:

الف) تأسیس بانک اطلاعاتی حج، تا مرجع علمی فراگیر و کاملی برای انواع آمارها و ارقام و پاسخ‌گوی انواع نیازها باشد.

ب) کوشش برای ایجاد یک مخزن تاریخی کامل از تحقیقات، اسناد، تصاویر، فیلم‌ها، نقشه‌ها و نسخ خطی تاریخی مربوط به حج، مکه و مدینه منوره به منظور ایجاد مرجعی علمی و تاریخی.

ج) نگهداری از اماکن مقدس به همان شکل که خداوند آفریده است و حفظ محیط اسلامی مکه و مدینه.

در سال ۱۴۰۳ه‍. ق، این بنیاد پژوهشی از دانشگاه ملک عبدالعزیز جده، جدا و به واحدی وابسته به دانشگاه ام‌القرای مکه منتقل شد.

در حال حاضر، بنیاد تحقیقاتی حج خادم الحرمین الشریفین، مرجع اصلی مطالعات و تحقیقات مربوط به حج و مشاعر مقدس است.

در کنار این فعالیت‌ها، امتیاز تهیه تصاویر فتوگرافی مسجدالحرام، مسجدالنبی و مشاعر مقدس به این بنیاد سپرده شده تا نقش رسانه‌ای و مستندسازی آن نیز تقویت گردد.

به منظور پوشش کامل امور پژوهشی و انجام مشاوره، شعبه‌ای از بنیاد، در مدینه منوره تأسیس شده است.

ص:۹۷

۳. کتابخانه حرم مکی

این کتابخانه در کوی «العزیزیه» و در خیابان «عبدالله خیاط» قرار دارد. از سمت جنوب شرقی مسجدالحرام نیز پنج کیلومتر فاصله دارد. این کتابخانه زیر نظر ریاست کل امور مسجدالحرام و مسجدالنبی فعالیت می کند.

کتابخانه، در قرن دوم هجری قمری و حدود سال ۱۶۰ه. ق ساخته شده است. این کتابخانه، در دوره خلیفه عباسی، محمد المهدی، در داخل مسجدالحرام ساخته شد و در دوره‌های بعد نیز مورد توجه حکام و دانشمندان بوده است. ملك عبدالعزیز آل سعود نیز با توجهی ویژه به این کتابخانه، کمیته‌ای از دانشمندان را برای تحقیق و بررسی وضعیت آن مأمور کرد. همچنین، در سال ۱۳۵۷ه. ق آن را «کتابخانه حرم مکی» نامید. وی یک سری کتاب نیز به این کتابخانه هدیه کرد.

به هنگام توسعه اول مسجدالحرام در دوران سعودی‌ها؛ یعنی در سال ۱۳۵۷ه- . ق، این کتابخانه به بیرون از مسجدالحرام انتقال یافت.

از مهم‌ترین بخش‌های این کتابخانه، «بخش نسخه‌های خطی» است که ۶۵۲۳ کتاب خطی در آن نگهداری می‌شود. بخش کتاب‌های چاپی آن نیز بیش از ۱۲۰ هزار عنوان کتاب دارد. بانك صوتی، میکروفیلم، کتابخانه الکترونیك، بخش ویژه زنان و نیز بخشی اختصاصی و مربوط به حرمین شریفین، از دیگر بخش‌های این کتابخانه است.

این کتابخانه به جز جمعه‌ها، همه روزه از ساعت ۷:۳۰ صبح تا ۱۴:۳۰ دقیقه و از ۱۵ تا ۲۲ باز است.

۴. کتابخانه مکه مکرمه

این کتابخانه، در سمت شرقی مسعی و در آغاز راه شعب ابی‌طالب واقع است. «شیخ عباس قطان» آن را در سال ۱۳۷۰ه- . ق (۱۹۵۰م) تأسیس

ص:۹۸

کرد. اکنون این کتابخانه زیر نظر وزارت امور اسلامی عربستان فعالیت می‌کند و در آن کتاب‌ها، نسخه‌های خطی و مجموعه‌های نفیس تاریخی نگهداری می‌شود. ساختمان این کتابخانه، بنایی قدیمی است، چنان‌که هنوز پنجره‌های این ساختمان دو طبقه، چوبی و به رنگ قهوه‌ای تیره است؛ رنگی که از روزگاران دور در ساختمان‌های مکه به کار می‌رفته است.

گفته می‌شود این مکان، خانه رسولخدا (ص) و محل تولد آن حضرت بوده است. زمانی که آن حضرت به مدینه هجرت کرد، این مکان را به عقیل بن ابی‌طالب بخشید. سپس این خانه به فرزندان عقیل رسید. سرانجام، محمد بن یوسف ثقفی برادر حجاج بن یوسف، این خانه را خرید و آن را بخشی از خانه خود موسوم به «دارالبیضاء» کرد. زمانی که مادر هارون الرشید، خیزران، در سال ۱۷۱ه-. ق به حج آمد، در این مکان مسجد ساخت.

><نمایش تصویر

ص:۹۹

۵. کارخانه تولید پرده کعبه

ملک عبدالعزیز آل‌سعود، برای نخستین بار در سال ۱۳۴۶ه- . ق، کارخانه تولید پرده کعبه را تأسیس نمود. تا پیش از آن، پرده کعبه از مصر به مکه فرستاده می‌شد. در سال ۱۳۹۲ه- . ق، ملک فیصل بن عبدالعزیز آل سعود، دستور نوسازی کارخانه را داد. وی این کارخانه را در سال ۱۳۹۷ه- . ق (۱۹۷۷م) بازگشایی کرد.

این کارخانه در ام‌الجود، واقع در شهر مکه و در مسیر قدیمی جده قرار گرفته است. این کارخانه، به «سازمان ارتباطات جهان اسلام» نیز نزدیک است و ماشین‌ها و تجهیزاتی پیشرفته دارد. از مهم‌ترین بخش‌های کارخانه، می‌توان به بخش دوخت پارچه، بخش کمربند، رنگ‌آمیزی، چاپ، بافندگی ماشینی و بافندگی دستی اشاره کرد. در این کارخانه پرده کعبه، پرده داخلی و نیز پرده ضریح مطهر پیامبر (ص) تولید می‌شود.

۶. نمایشگاه ساختمان حرمین شریفین (۱)

این نمایشگاه در ام‌الجود و در کنار کارخانه تولید پرده کعبه قرار دارد. نمایشگاه ساختمان حرم، در سال ۱۴۲۰ه. ق در زمینی به مساحت ۱۲۰۰ متر مربع احداث شد و زیر نظر ریاست کل امور مسجدالحرام و مسجدالنبی فعالیت می‌کند.

این نمایشگاه، هفت سالن دارد و دو ماکت حرمین شریفین در آن به چشم می‌خورد. همچنین، برخی اشیای عتیقه و ارزشمند، مصحف‌ها، نسخه‌های خطی، کتیبه‌ها و تصاویر فتوگرافی نایابی در آن نگهداری می‌شود که بیانگر مراحل و تحولات صورت گرفته در ساخت حرمین شریفین در دوره‌های گوناگون است.

۱- معرض عمارة الحرمین الشریفین.

ص:۱۰۰

از مهم‌ترین آثار موجود در این نمایشگاه، ستونی چوبی است که از ستون‌های کعبه بوده است. تاریخ این ستون، به بنای کعبه به دست عبدالله بن زبیر در سال ۶۵ ه‍- ق می‌رسد. پله‌های درِ کعبه، اتاقک مقام ابراهیم (ع) ، درِ قدیمی کعبه و یکی از درهای مسجدالنبی، از دیگر آثار مهمی است که در این نمایشگاه نگهداری می‌شود.

این نمایشگاه صبح و عصر، پذیرای بازدیدکنندگان است.

۷. موزه آثار و میراث مکه مکرمه

(۱)موزه آثار و میراث مکه، در «کوی الزاهر» و در مسیر مدینه و درون کاخ ملک عبدالعزیز آل سعود قرار دارد. این موزه، در سال ۱۴۲۷ه‍- ق در زمینی به مساحت ۳۴۲۵متر مربع احداث شد.

این موزه، از میراث فرهنگی مکه به شمار می‌رود. هدف از طراحی و تأسیس آن، معرفی تاریخ مکه از زمان پیدایش تا عصر حاضر است. در سالن‌های گوناگون این موزه، می‌توان دوره‌های مختلف تاریخی مکه را دید. از مشهورترین سالن‌های آن سالن ویژه آثار عربستان، سالن آثار پیش از تاریخ، سالن تاریخ طبیعی و جغرافیایی منطقه مکه، سالن پیش از اسلام، سالن سیره نبوی و مراحل تکامل کتابت بر روی پول، حج و ساخت مسجدالحرام، مراحل سه‌گانه حکومت آل سعود، تاریخ آموزش میراث مکه و همچنین سالن شگفتی‌های هنر اسلامی.

۸. دکترین معرفی مکه

(۲)این دکترین، در سال ۱۴۲۶ه‍- ق و با هدف نهادینه کردن آشنایی

۱- متحف مکهٔ المکرمهٔ للآثار و التراث.

۲- مشروع تعظیم البلد الحرام.

ص:۱۰۱

اهل مکه و دیگر زائران با مکه، کلید خورد. از دیگر اهداف آن معرفی ویژگی‌های این شهر، ترویج فرهنگ آن و به کارگیری و فعال سازی توان جامعه مکی برای ترویج این ارزش‌ها و مفاهیم در بافت اجتماعی و فرهنگی مکه بود. در حال حاضر، جمعیت مراکز زیستی مکه (۱)این دکترین را هدایت می کند. مهم‌ترین برنامه‌های این دکترین عبارت است از:

الف) مجله مکه: مجله‌ای است که هر سه ماه (قمری) یک بار منتشر می‌شود.

ب) مجله مکی برای کودکان؛

ج) برنامه جوانان مکه: (۲)هدف از این برنامه، کمک به جوانان، برای ورود به فعالیت‌های اجتماعی و خدمت‌رسانی به حاجیان و عمره گزاران است.

د) برنامه میهمان‌نوازی مکّی: (۳)هدف از این برنامه، استقبال و پذیرایی از شخصیت‌های برجسته و نخبه‌ای است که به حج می‌آیند. این برنامه به منظور معرفی نقش عربستان در خدمت‌رسانی به اسلام و مسلمانان و نیز آشنا کردن آنان با این دکترین و ترسیم تصویری روشن از جامعه مکی، دنبال می‌شود.

۱- جمعیهٔ مراکز الاحیاء بمکهٔ.

۲- شباب مکهٔ.

۳- برنامج الوفادهٔ المکیهٔ.

ص:۱۰۲

پروژه های عظیم برای تحول در بخش مرکزی

در دوران ملک عبدالله بن عبدالعزیز، پروژه‌هایی حیاتی در بخش مرکزی شهر مکه و پیرامون حرم در حال اجرا است. هدف از اجرای این پروژه‌ها تحول در محیط پیرامون حرم ابراهیمی، متناسب با مقام و شأن این حرم است. به همین منظور، میدان‌های حرم گسترش می‌یابند تا شمار نمازگزاران بیشتری را در خود جای دهد. فراهم کردن خدمات رفاهی بیشتر برای زائران بیت‌الله‌الحرام، از دیگر اهداف اجرای این پروژه‌هاست. این پروژه‌های بزرگ، دستاوردی کم‌نظیر و بی‌سابقه در بخش مرکزی پیرامون حرم ابراهیمی به شمار می‌روند.

در سمت شرقی حرم، پروژه «جبل‌الخندمه» با مساحت ۰۰۰/۱۲۵ متر مربع، در حال اجراست. در سمت شمال حرم نیز، پروژه «شامیه» بر روی قله‌های کوه «قعیقعان» ، در گستره‌ای به مساحت تقریبی ۰۰۰/۵۰۰/۱ متر مربع اجرا می‌شود. پروژه دیگری به نام «جبل‌الکعبه» ، در مساحت ۴۶۰۰۰ متر مربع، در سمت غربی حرم ابراهیمی در دست اجراست. پروژه «جبل عمر» در مساحت ۰۰۰/۲۳۰ مترمربع و پروژه «وقف ملک عبدالعزیز برای حرمین شریفین» به مساحت ۰۰۰/۴۰۰/۱ متر مربع نیز به ترتیب، در سمت جنوب غربی و جنوبی واقع شده‌اند. پروژه وقف ملک عبدالعزیز، هفت برج به هم پیوسته است که ارتفاع برج اصلی به ۴۰۰ متر می‌رسد. این پروژه، بزرگ‌ترین ساختمان از نظر مساحت به شمار می‌رود. ملک عبدالله بن عبدالعزیز، دستور ساخت ساعت مکه مکرمه و قرار دادن آن در بالاترین نقطه برج پنجم را صادر کرده است. این برج ۳۸۰متر ارتفاع دارد.

ص:۱۰۳

آموزش در مکه مکرمه

خداوند در نخستین آیه‌ای که در غار حرا به پیامبرش نازل کرد، انسان را به دانش و یادگیری فراخواند و فرمود: اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ الَّذِی خَلَقَ ؛ «بخوان به نام پروردگارت که (جهان را) آفرید» . (علق: ۱)

نخستین مدرسه اسلامی نیز در «دارالارقم بن ابی ارقم» تشکیل شد. آموزگار این مدرسه سرور کائنات، حضرت محمد (ص) بود. پس از فتح مکه، رسول‌خدا (ص) معاذ بن جبل و ابوموسی اشعری را جانشین خود کرد تا قرآن و آموزه‌های دین را به مردم بیاموزند. در دوره خلفای راشد نیز عبدالله بن عباس در مسجدالحرام می‌نشست تا به مردم آموزش دهد. حلقه‌های علمی، خاستگاه نسلی بزرگ از اهل علم و عمل بود. به این ترتیب، دانش‌ها فزونی و گسترش یافت و آثار این پیشرفت در همه مناطق اسلامی آشکار شد.

در دوره‌های گوناگون اسلامی، مسجدالحرام سرشار از حلقه‌های علمی و دانشمندان بوده است. برخی از آنان، اهل مکه و اطراف آن و برخی دیگر کسانی بودند که برای حج یا عمره، به این مکان می‌آمدند و در آن مدت زمانی اقامت می‌کردند.

در دوران مملوکی‌ها و عثمانی‌ها، مکتب‌خانه‌ها، کتابخانه‌ها، خانه‌های علم و مدارس وقفی در مکه گسترش یافت. این مراکز بیشتر به کانون‌ها و بنیادهای تخصصی علمی شبیه بودند که امروزه، دانشمندان را برای فتوادادن و تدریس تربیت می‌کند. از مهم‌ترین این مدارس می‌توان به مدرسه «زنجاریه، شرابیه، منصوریه، سلطانیه، غیاثیه، بنجالیه، مدرسه سلطان قایتبای، مدارس چهارگانه سلیمانیه عثمانی‌ها، مدرسه رشدیه، خیریه و فخریه» اشاره کرد.

ص:۱۰۴

در دوران جنگ جهانی اول، همه این مدارس بسته شد، ولی در دوران هاشمی، برخی از این مدارس دوباره آغاز به کار کرد. با این حال، ضعف حکومت و نبود بودجه کافی، اداره بیشتر این مدارس را با مشکل روبه‌رو کرد. از این رو، حلقه‌های نشست علما در مسجدالحرام شکل گرفت که هدف آن، جبران کاستی‌های دیگر نهادهای علمی بود.

در سال ۱۲۹۲ه‍- ق، مدرسه «صولتیه» و پس از آن در سال ۱۳۳۰ه‍- ق، مدرسه «فلاح» بازگشایی شد. بزرگان عرصه آموزش و پرورش، از مدرسه فلاح فارغ التحصیل می‌شوند. این دو مدرسه، از کهن‌ترین مدارسی هستند که تا به امروز به فعالیت خود ادامه می‌دهند.

در سال ۱۳۶۹ه‍- ق، ملک عبدالعزیز دستور تأسیس دانشکده شریعت در این شهر را صادر کرد. این نخستین نهاد آموزشی آکادمیک در عربستان بود که هسته اصلی شکل‌گیری دانشگاه ام‌القری نیز به شمار می‌رود. دانشگاه ام‌القری در سال ۱۴۰۱ه‍- ق، تأسیس شد و در حال حاضر دوازده دانشکده دارد. در این دانشگاه، دانش‌های گوناگون دینی و عربی و نیز بیشتر علوم تربیتی، اجتماعی و علوم جدید کاربردی تدریس می‌شود.

در راستای آموزش همگانی اداره آموزش، همه مکتب‌خانه‌ها و مدارس محلی را سامان داده و مراکز آموزش مقاطع تحصیلی برای دختران و پسران، تأسیس کرده است. همچنین، مدارس محلی مورد توجه و حمایت حکومت قرار گرفت و در سال‌های اخیر، شمار این مدارس افزایش یافته است.

بهداشت در مکه

فعالیت‌های بهداشتی در مکه، به دو بخش تقسیم می‌شود: پیشگیری و درمان. در
زمینه پیشگیری، برای حفظ بهداشت عمومی و جلوگیری از

ص:۱۰۵

شیوع بیماری و آلودگی، تدابیری اندیشیده شده است. اهتمام به نظافت خیابان‌ها و میادین شهر، مبارزه با حشرات و از بین بردن کانون تکثیر و رشد آنها، تشدید بازرسی و نظارت بر مواد غذایی به ویژه در ایام حج و ماه مبارک رمضان، بالابردن سطح آگاهی‌ها و ضدعفونی کردن شهر از جمله این فعالیت‌هاست.

در زمینه درمان نیز مجموعه‌ای از مراکز بهداشتی در مکه تأسیس شده که رو به افزایش است. وزارت بهداشت نیز برنامه‌ای را برای رعایت بهداشت تدوین کرده است. همچنین، مراکزی برای حفظ اصول اولیه بهداشتی و بیمارستان‌هایی در مناطق گوناگون مکه و مشاعر مقدس تأسیس شده است. در عرفات، سه بیمارستان با گنجایش هشتصد تخت و ۴۶ مرکز بهداشتی در حال فعالیت است. در مزدلفه نیز شش مرکز بهداشت ایجاد شده است. منا نیز از چهار بیمارستان با گنجایش هشتصد تخت و سی مرکز بهداشت برخوردار است. در طرح اورژانس پل جمرات نیز تیم‌های کامل پزشکی و آمبولانس‌های مجهز کوچک حضور دارند. در مکه ۲۷ مرکز بهداشتی و در مسجدالحرام نیز پنج مرکز بهداشتی فعالیت می‌کند. همچنین، دولت عربستان به تأسیس شش بیمارستان بزرگ در مکه اقدام کرده است. افزون بر این، سرمایه‌گذاران را به راه اندازی داروخانه‌ها و بیمارستان‌های تخصصی پیشرفته تشویق می‌کند، چنان‌که شماری از پروژه‌های بزرگ ساخت بیمارستان تخصصی، در مکه در حال اجراست. «شهر درمانی ملک عبدالله» (۱)در نزدیکی مزدلفه، از آن جمله است.

۱- مدینة الملک عبدالله الطبیة.

ص:۱۰۶

بوستان های مکه

شهرداری مکه در نقاط گوناگون این شهر مقدس، چند بوستان و پارك عمومی ایجاد کرده است. در این پارك‌ها خدمات رفاهی و وسایل مناسب تفریحی به ویژه شهربازی فراهم شده است.

از مهم‌ترین این پارك‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. المسفله: این بوستان، در خیابان ابراهیم خلیل قرار دارد.

۲. الرصیفه: بوستانی است با تجهیزات رفاهی کامل.

۳. شبه الجزیرهٔ العربیهٔ: این پارك در کنار جاده سوم «الدائری» واقع شده و مساحت آن ۱۷۰/۰۰۰ متر مربع است.

۴. بدر: بوستانی است در کوی «الزاهر» در مسیر مدینه منوره.

افزون بر این، ۸۴ پارك با مساحت‌های گوناگون، در مناطق مسکونی شهر ایجاد شده که مساحت مجموع آنها حدود ۲۸۰/۵۹۶ مترمربع است.

بازرگانی در مکه مکرمه

بازرگانی، مهم‌ترین فعالیت اقتصادی شهر مکه به شمار می‌رود. دلیل آن وجود کعبه در این شهر و رفت و آمد مردم برای انجام مناسك حج، از زمان حضرت ابراهیم خلیل (ع) تا به امروز است. موقعیت راهبردی مکه و قرار گرفتن در مسیر کاروان‌های تجاری شام و یمن، نزدیکی مکه به ساحل دریای مدیترانه و توجه خداوند به این شهر و بخشش نعمت و امنیت به مردم آن، از دیگر دلایل رونق بازرگانی در این شهر است. سفرهای تجاری این شهر به شمال و جنوب و در تابستان و زمستان امن بوده است. خداوند در قرآن کریم نیز این موضوع را تبیین کرده است:

لِإِیلافِ قُرَیْشٍ * إِیلافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتاءِ وَ الصَّیْفِ * فَلْیَعْبُدُوا رَبَّ هذَا

ص:۱۰۷

الْبَیْتِ * الَّذِی أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَ آمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ (قریش: ۱ – ۴)

(نابودی فیل‌سواران) به‌خاطر این بود که قریش الفت گیرند (و زمینه ی ظهور پیامبر فراهم شود) . الفت آنها در سفرهای زمستانه و تابستانه. پس (به شکرانه ی این نعمت بزرگ) باید پروردگار این خانه را عبادت کنند، همان کس که آنها را از گرسنگی نجات داد و از ترس و ناامنی ایمن ساخت.

در دوران عباسی، حدود ۲۴ بازار تخصصی شکل گرفت که از مهم‌ترین آنها بازار «اللیل» و «الصغیر» است.

اگرچه فعالیت تجاری در دوره‌های اسلامی، با رونق و شکوفایی همراه بود، در برخی زمان‌ها نیز دچار رکود می‌شد. بروز تنش‌های سیاسی در مکه، از بین رفتن امنیت شهر، وجود راهزنان و گرفتن مالیات از حاجیان و بازرگانان، از دلایل بی‌رونقی تجارت در این دوران بود.

صنعت در مکه

در شهر مکه از دیرباز صنایع اولیه تأمین‌کننده نیاز داخلی یا بخشی از آن، وجود داشت. این صنایع، به مواد اولیه موجود در محیط زندگی وابسته بود. صنعت «مسابح» ، دباغی پوست، کفش‌دوزی، صندوق‌سازی، تولید کمربند برای حاجیان، صنعت سفالگری و کجاوه و زین‌سازی از جمله این صنعت‌هاست.

در سال ۱۳۶۸ه‍- ق (۱۹۴۸م) نیز در شهر مکه اتاق بازرگانی – صنعتی ایجاد شد. همچنین، با تحول در صنایع، کارخانه‌های شیمیایی، مواد پلاستیکی، کاغذی و ساختمانی در این شهر به راه افتاد. در منطقه «التنعیم» نیز شهرک صنعتی پیشرفته‌ای ایجاد شد.

ص:۱۰۸

ص:۱۰۹

کتابنامه

۱. احکام الحرم المکی الشریف، عبدالعزیز محمد الحویطان.

۲. اخبار مکه، ابوالولید الازرقی.

۳. اخبار مکه، محمد بن اسحاق الفاکهی.

۴. اشهر المساجد فی الاسلام، عبدالمجید بکر.

۵. اطلس المدن السعودیهٔ، وزارهٔ الشؤون البلدیهٔ و القرویهٔ.

۶. الاعلام بأعلام بیت الله الحرام، محمد بن احمد النهروانی.

۷. أودیه مکهٔ المکرمهٔ، عاتق بن غیث البلادی.

۸. البلد الحرام فضائل و أحکام، کلیهٔ الدعوهٔ و اصول الدین، جامعهٔ امالقری.

۹. تاریخ الخلفاء، جلال الدین سیوطی.

۱۰. التاریخ القویم لمکهٔ و بیت الله الکریم، محمد طاهر الکردی.

۱۱. تاریخ الکعبهٔ المعظمهٔ، عمارتها و کسوتها و سدانتها، حسین بن عبدالله باسلامهٔ.

۱۲. تاریخ الکعبهٔ، علی حسین الخربوطلی.

۱۳. تاریخ مکهٔ المشرفهٔ و المسجدالحرام، ابن الضیاء.

۱۴. تاریخ مکهٔ المکرمهٔ التجاری، ضیف الله یحیی الزهرانی و عادل محمد نور غباشی

ص:۱۱۰

۱۵. تاریخ مکهٔ المکرمهٔ، قدیماً و حدیثاً، محمد الیاس عبدالغنی.

۱۶. تاریخ مکهٔ المکرمهٔ، گروهی از دانشمندان، زیر نظر شیخ صفی الرحمان المبارک فوری.

۱۷. تاریخ مکهٔ، احمد السباغی.

۱۸. الجامع اللطیف فی فضل مکهٔ و أهلها و بناء البیت الشریف، ابن ظهیرهٔ.

۱۹. جداول أمراء مکهٔ و حکامها، شریف مساعد بن منصور

۲۰. الحرم المکی الشریف و الاعلام المحیطهٔ به، دراسهٔ تاریخیهٔ میدانیهٔ، عبدالملک بن عبدالله بن دهیش.

۲۱. الحرم المکی الشریف، التوسعات العمرانیهٔ و تطور الخدمات، دراسهٔ تحلیلیهٔ، خالد سلیمان العبید.

۲۲. الحرمان الشریفان و المشاعر المقدسهٔ، التوسعات و التطویر، عبدالله بن صالح القیبهٔ.

۲۳. الحیاهٔ العلمیهٔ و الاجتماعیهٔ فی مکهٔ فی القرنین السابع و الثامن للهجرهٔ، طرفهٔ عبدالعزیز العبیکان.

۲۴. رابطهٔ العالم الاسلامی، حقائق و ارقام.

۲۵. الزیادات فی الحرم المکی الشریف من العصر النبوی الی العهد السعودی، شریف محمد بن مساعد آل‌عبدالله.

۲۶. شفاء الغرام بأخبار البلد الحرام، تقی الدین الفاسی.

۲۷. صفحات من تاریخ مکهٔ المکرمهٔ، سنوک هور خرونیهٔ.

۲۸. صور من تاریخ المکهٔ المکرمهٔ، عبدالله محمد ابکر.

۲۹. عمارهٔ المسجدالحرام و المسجد النبوی فی العهد السعودی، دراسهٔ

ص:۱۱۱

تاریخیة حضاریة، دکتر عبداللطیف عبدالله دهیش.

۳۰. عمارة و إصلاح و توسعة المسجدین الشریفین من بدایة التأسیس حتی وقتنا الحاضر، سعد بن عودة الردادی.

۳۱. فرهنگ اصطلاحات حج، محمد یوسف حریری، چاپ اول، قم، انتشارات هجرت، ۱۳۸۲ه. ش.

۳۲. فضل الحجرالاسود و مقام ابراهیم، سائد بکداش.

۳۳. فضل ماء زمزم. سائد بکداش.

۳۴. قصة التوسعة الکبری، حامد عباس.

۳۵. کسوة الکعبة المعظمة، عبر التاریخ. سید محمد الدقن.

۳۶. الکعبة المعظمة و الحرمان الشریفان عمارة و تاریخاً، عبیدالله محمد امین کردی.

۳۷. الکعبة مرکز العالم، سعد المرصفی.

۳۸. لغت‌نامه دهخدا، علی اکبر دهخدا.

۳۹. مثیر الغرام الساکن الی أشرف الأماکن، ابی الفرج عبدالرحمان الجوزی.

۴۰. مختصر سیرة الرسول، محمد بن عبدالوهاب.

۴۱. مرآة الحرمین الشریفین، ابراهیم رفعت باشا.

۴۲. المسجدالحرام المکان و المکانة، فواز علی الدهاس.

۴۳. مصنع کسوة الکعبة المشرفة، الرئاسة العامة لشئون المسجدالحرام و المسجد النبوی.

۴۴. معالم مکة التاریخیة و الأثریة، عاتق بن غیث البلادی.

۴۵. مفتاح المعرفة عن مکة المکرمة، عبدالله مراد العطرجی.

۴۶. مکتبة مکة المکرمة، دراسة موجزة، عبدالوهاب ابوسلیمان.

ص:۱۱۲

۴۷. ملامح من التعليم فی مكة المكرمة.

۴۸. المملكة العربية السعودية فی عهد خادم الحرمين الشريفين.

۴۹. الوجيز فی تاريخ مكتبة الحرم الشريف.

درباره مرکز

بسم الله الرحمن الرحیم

جاهِدُوا بِأَمْوالِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ فی سَبیلِ اللَّهِ ذلِكُمْ خَیْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السّلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند

بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهلبیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف :دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السّلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیتهای گسترده مرکز :

الف)چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب)تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن سهمراه

ج)تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما ، انیمیشن ، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و...

د)ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر

ه)تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و)راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)

ز)طراحی سیستم های حسابداری ، رسانه ساز ، موبایل ساز ، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک ، SMS و...

ح)همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ...

ط)برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی)برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضوری و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت : ۲۳۷۳ شناسه ملی : ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی: www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳- (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور کاربران ۲۳۳۳۰۴۵(۰۳۱۱)

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی ، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایندانشاالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳ ، شماره کارت :۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳و شماره حساب شبا : IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۶۲۱-۰۶۰۹-۵۳ به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان – خیابان مسجد سید

ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام -: هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنتِ غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می‌فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کَرَم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست‌تر می‌داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می‌رَهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، امّا تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را بِدان، نگاه می‌دارد و با حجّت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».

برای داشتن کتابخانه های‌تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشـــانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹